

Synen på befolkning och försörjning i Norrland 1940-1970

- En översikt av forskning och samhällsdebatt

Martin Eriksson

En investering för framtiden

CERUM Report Nr 25/2010

ISBN 978-91-7459-114-9 ISSN 0282-0277

CERUM Working Paper Nr 25/2010

ISBN: 978-91-7459-114-9

ISSN: 0282-0277

CERUM; Umeå universitet; 901 87 Umeå
Tel: 090-786 56 99 Fax: 090-786 51 21

E-post: regional.science@cerum.umu.se

www.cerum.umu.se

Förord

Socialt och ekonomiskt framgångsrika regioner kännetecknas ofta av en hög förmåga till att fånga upp den forskning och de idéer som finns i den nationella och internationella debatten och omsätta dessa till fungerande och effektiva utvecklingsstrategier. Internationella erfarenheter visar även att regioner på detta sätt kan klara av att förnya sig och byta inriktning i perioder av förändrad konkurrenskraft. Framgångsrika regioner blir mot den bakgrunden allt mer beroende av information om sin egen och omvärldens utveckling samt att även bygga upp sin förmåga att hantera sådan kunskap.

Kunskapen om hur denna typ av processer har ägt rum i Västerbotten och Norrland är dock begränsad. För att generera ny kunskap om detta område syftar denna rapport därför till att kartlägga de utvecklingstankar och omvärldsanalyser som kom till uttryck bland forskare i den norrländska utvecklingsdebatten under perioden 1940-1970. Dessa tankar relateras även till idéerna i den allmänna politiska och ekonomiska debatten om Norrland. Rapporten visar att det fanns en omfattande forskning och debatt om norrländsk ekonomi och samhällsliv under efterkrigstiden. Mycket av det tankegods och de argument som fortfarande präglar norrländsk politik och samhällsdebatt utvecklades under denna period. De idéer som tidigare har präglat en framgångsrik utveckling i samhället är dock inte med nödvändighet gångbara i ett framtida läge då exempelvis snabba omvärldsförändringar ställer nya krav på politisk inlärning. Det är därför nödvändigt för politiker och beslutsfattare att aktivt och med ett kritiskt perspektiv förhålla sig till det material som redovisas i denna rapport.

Rapporten har genomförts inom ramen för projektet ACANALYS. Projektet syftar till att utveckla kompetens för analys av hållbar regional utveckling i Västerbotten. ACANALYS bedrivs av CERUM, Umeå universitet och finansieras av EU:s strukturfonder, Region Västerbotten, Västerbottens läns landsting, Umeå, Skellefteå och Lycksele kommuner samt stöds av Företagarna Västerbotten och Västerbottens Handelskammare.

Umeå i oktober 2010

Martin Eriksson

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	s. 1
1.1 Syfte och avgränsningar	s. 1
2. PERIODEN 1940-1950	s. 3
2.1 De inledande analyserna	s. 3
2.2 Riksdagsdebatten om utredningarna	s. 8
2.3 Norrlandskommittén och dess betänkande	s. 9
3. PERIODEN 1950-1960	s. 14
3.1 Norrlandspolitiken och dess aktörer	s. 14
3.2 Strävan efter regional identitet	s. 15
3.3 Ekonomisk-geografisk forskning	s. 16
3.4 Arbetsmarknad och strukturomvandling	s. 19
4. PERIODEN 1960-1965	s. 24
4.1 Debatten om lokaliseringspolitiken	s. 24
4.2 Regionalpolitikens aktörer och begränsningar	s. 33
4.3 Debatten om transportkostnader som regionalpolitiskt instrument	s. 35
4.4 Naturresursernas och regionalpolitikens politiska ekonomi	s. 38
5. SAMMANFATTNING OCH ANALYS	

Figurförteckning

5.1 Kategorier av argument i Norrlandsdebatten avseende statens och marknadens betydelse för den ekonomiska utvecklingen 1940 och 1965	s. 44
--	-------

1. INLEDNING

Ingen annan region i Sverige har varit föremål för så omfattande utvecklingsdebatt som Norrland. Det är därför inte förvånande att denna debatt har kartlagts genom idéhistoriska och historiografiska studier. Exempelvis har idéhistorikern Sverker Sörlin i ett omfattande arbete beskrivit synen på de norrländska naturresursernas utnyttjande och Norrlands roll i den nationella arbetsdelningen under kolonisationen och det industriella genombrottet.¹ Sörlins avhandling sträcker sig visserligen kronologiskt fram till omkring 1975, men tyngdpunkten i arbetet ligger på perioden före 1940. En mer ingående studie av Norrlandsdebatten efter denna tidpunkt har dock gjorts av nationalekonomen Lars Westin och ekonomisk-historikern Fredrik Olsson Spjut. Westin och Olsson Spjut har kartlagt den ekonomisk-geografiska forskning om Norrlands efterkrigstid som har bedrivits vid Umeå universitet, det vill säga efter 1965.²

1.1 Syfte och avgränsningar

Det saknas en självständig översikt av de idéer om befolkning och försörjning som präglade den norrländska utvecklingsdebatten under perioden 1940-1965, vilket betyder att vår kunskap om forskningen och tankegodset från denna period är begränsad. För att generera ny kunskap om detta område syftar denna studie därför till att kartlägga de utvecklingstankar och omvärldsanalyser som kom till uttryck bland forskare i den norrländska utvecklingsdebatten under perioden 1940-1970. Dessa tankar relateras även till idéerna i den allmänna politiska och ekonomiska debatten om Norrland.

Studiens tonvikt ligger på perioden 1940-1965 för att på så sätt komplettera studierna av Sörlin respektive Westin och Olsson Spjut. Ett antal arbeten utgivna efter 1965 utanför Umeå universitet, i första hand vid Uppsala universitet, kommer dock även att redovisas i denna studie. Anledningen till att 1970 har valts som slutår för dessa arbeten är att det då blir möjligt att fånga upp den forskning om Norrland som påbörjades före Umeå universitets tillkomst men som avslutades under 1960-talets senare hälft. Eftersom den regionalvetenskapliga forskningen om Norrland i huvudsak har bedrivits vid Umeå universitet efter denna tidpunkt, är ambitionen att detta arbete i kombination med arbetet av Westin

¹ Sörlin (1988).

² Westin & Olsson-Spjut (2009).

och Olsson Spjut skall fånga upp regionalforskningen om Norrland under efterkrigstiden i både kronologiskt och tematiskt avseende.

Med Norrland avses i detta arbete fem län: Gävleborg, Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten. När det gäller den forskning som behandlas i detta arbete, har jag avgränsat den till ämnena nationalekonomi, kulturgeografi, särskilt ekonomisk geografi, statsvetenskap och företagsekonomi. För att följa den politiska och ekonomiska debatten har jag använt flera olika materialtyper. För det första har statstryck från statliga utredningar och Riksdagen excerperats. För det andra har material från Norrlandsförbundet i form av *Norrländsk Tidskrift*, *Norrlandsförbundets skriftserie* samt de tryckta redovisningarna från Norrlandsmässan använts. Detta material har excerperats i sin helhet för den undersökta perioden.³ Detta material har i vissa avseenden kompletterats med debattinlägg och idéskrifter från aktörer som var engagerade i Norrlandsdebatten. Som hjälp vid urvalet av material har jag bland annat använt mig av Kungliga Bibliotekets databas *Bothnica*, som innehåller över 40 000 poster över litteratur om Norrland.⁴ Jag har även utnyttjat ett antal bibliografier över Norrlandslitteratur.⁵

³ När det gäller *Norrländsk Tidskrift*, utgavs första numret 1954. Den excerperade perioden omfattar därmed åren 1954-1965. Beträffande *Norrlandsförbundets Skriftserie* har nummer 1-8, utgivna mellan 1955 och 1969, excerperats. Slutligen har handlingarna från alla Norrlandsmässor mellan 1941 och 1965 undersökts.

⁴ <http://libris.kb.se/hitlist?q=db:both>

⁵ Främst Anstrin (1944), Marklund (1963) och Hellmér (1964).

2. PERIODEN 1940-1950

2.1 De inledande analyserna

År 1941 gjorde nationalekonomen Johan Åkerman ett bokslut över mellankrigstidens regionala ekonomiska utveckling. Åkerman studerade utvecklingen för varje län inom områdena befolkningsförändring, produktion, arbetslön och arbetslöshet samt skattekraft och fastighetsvärden under perioden 1922-1937. Ett av Åkermans huvudresultat var den starka utvecklingen i Västerbotten, som han menade var mycket starkare än i övriga län. Åkerman betraktade denna utveckling som en upprepning av det mönster som övriga regioner hade upplevt i samband med industrialiseringen.⁶

Den relativt framgångsrika ekonomiska utvecklingen inom Västerbottens län under mellankrigstiden byggde enligt Åkerman i första hand på den industriella aktiviteten i samband med att malmfyndigheterna i Bolidenfälten började utvinnas. Den ekonomiska aktiviteten hade också gynnats av den ökande efterfrågan som uppstod i samband med anläggandet av Inlandsbanan.⁷

Åkerman förklarade på detta sätt Västerbottens tillväxt utifrån det faktum att länet som industriell eftersläppare var på väg att ”komma ikapp” resten av Sverige. Åkerman visade även att de övriga tre Norrlandslänen - Jämtland, Västernorrland och Norrbotten – som var mer industrialiserade än Västerbotten hade haft en svagare ekonomisk utveckling än alla övriga svenska län. Åkerman förklarade denna situation utifrån de svaga exportkonjunkturer för trävaror och järnmalm som hade funnits under mellankrigstiden. Denna nedgång av exporten hade heller inte kunnat kompenseras genom utvecklingen av några nya näringar.⁸

Åkermans analys visar i det här avseendet stora likheter med de samtida resonemangen hos den kanadensiske ekonomisk-historikern Harold A. Innis. Ett av Innis huvudsakliga forskningsområden var de kanadensiska exportnäringarnas uppbyggnad. Innis utgick i det

⁶ Åkerman (1941), s. 55 och s. 64.

⁷ Åkerman (1941), s. 64.

⁸ Åkerman (1941), s. 64f.

här avseendet från den så kallade ”exportbasteorin”. Exportbasteorin tar fasta på att impulsen till en regions utveckling kan komma från en extern efterfrågan på någon eller några lokalt producerade varor, ofta med stapelvarukaraktär. Innis framhöll i det här avseendet att uppbyggnaden av transportsystem som kanaler och järnvägar var en viktig förutsättning för den kanadensiska exporten av så kallade ”stapelvaror” som päls, fisk, timmer och järnmalm.⁹

Innis noterade i det här sammanhanget att transportinvesteringarna över tid tenderade att koncentreras till den befintliga infrastrukturen, vilket ensidigt gynnade de intressen som var knutna till exporten av stapelvaror.¹⁰ Detta kunde medföra att ekonomin hamnade i så kallade ”stapelfällor” genom att en råvaruproducerande regions ekonomi som var alltför beroende av stapelvaruproduktionen riskerade att stagnera eller kollapsa när förhållandena på världsmarknaden förändrades.¹¹ Samtidigt medförde fokuseringen på råvaruexporten att andra aktiviteter i ekonomin missgynnades, vilket minskade möjligheterna till ekonomisk utveckling.¹²

För att komma ur denna situation föreslog Åkerman att en regional utvecklingspolitik skulle införas. De statliga åtgärderna inom detta område borde utformas på ett flexibelt sätt och med hänsyn till förutsättningarna i de olika länen. Detta förslag visar alltså stora likheter med de regionala partnerskap som utformades under 1990-talet i samband med att det så kallade *new regionalism*-perspektivet började dominera regionalpolitiken.¹³

Den statliga utvecklingspolitik gentemot Norrland som började formuleras under 1940-talets första år avvek dock från Åkermans förslag. År 1940 tillsattes 1940 års Norrlandsutredning, som skulle undersöka det norrländska näringslivets situation. Till utredare utsågs kulturgeografen William William-Olsson. I sitt arbete fokuserade William-Olsson på att analysera den befolkningsminskning som Norrland hade upplevt under mellankrigstiden. Detta problem ansågs särskilt angeläget eftersom befolkningsminskningen riskerade att

⁹ Innis (1923).

¹⁰ Innis (1923).

¹¹ Innis (1970).

¹² Innis (1970), s. 383ff.

¹³ Åkerman (1941), s. 67.

förvärras. Även om nativiteten inte minskade kunde en fortsättning av migrationen från Norrland till södra Sverige medföra svåra avfolkningsproblem för Norrlands del.¹⁴

I sin analys utgick William-Olsson från att Norrland inte var någon enhetlig region. Samma problem fanns inte överallt. Han lanserade därför ett antal begrepp för att kunna fånga upp mekanismerna bakom avfolkningen i Norrland. Enligt William-Olsson var den grundläggande förklaringen att det fanns en skillnad mellan olika platsers attraktivitet.

William-Olsson gjorde i det här avseendet en åtskillnad mellan kategorierna städer, tätorter eller agglomerationer och landsbygd. Migrationen från landsbygden kunde då förklaras av att städerna hade större attraktivitet än landsbygden. Det fanns i det här avseendet betydande skillnad på vilken tillväxtkraft det fanns i olika typer av städer. William-Olsson delade in städerna i två huvudgrupper: industriorter och handelsorter. Industriorternas utveckling bestämdes av ett eller flera företag eller branscher, vars tillväxt eller tillbakagång direkt påverkade ortens utveckling. Exempelvis kunde ett eller flera sågverk samt annan skogsindustri vara lokaliserade till en stad, vars tillvaro blev sårbar på grund av detta ensidiga beroende.¹⁵

Handelsorterna kännetecknades däremot av specifikt stadsbildande verksamheter som politiska, administrativa och kulturella verksamheter. Till handelsorterna koncentrerades också vissa typer av industrier som grafisk industri, TEKO-industri, vissa branscher inom metallindustrin, livsmedelsindustri och byggnadsindustri. En handelsorts utveckling följde ett självförstärkande mönster. Som en följd av förbättrade kommunikationer hade de industribranscher inom tillverkningsindustrin som var lokaliserade till städerna ökat, vilket i sin tur attraherade företag i liknande branscher. Denna koncentration av företag bidrog till att lokalt producerande företag inom livsmedels- och byggnadsbranschen växte fram. Genom att denna utveckling ledde till höga inkomster, hade grunden till städernas attraktivitet lagts. De höga inkomsterna möjliggjorde därefter en liberal skattepolitik och en hög allmänstandard, vilket i sin tur lockade nya företag och tillgångar.¹⁶

¹⁴ William-Olsson diskuterade även detta problem i arbetet William-Olsson (1942).

¹⁵ SOU 1943:39, s. 13f.

¹⁶ SOU 1943:39, s.16f.

Till följd av handelsortens positiva utveckling, fördes befolkning och tillgångar över från landsbygden och orter med sämre ekonomiskt läge, vilket skapade en ojämlikhet mellan olika regioner. William-Olssons bedömning uppvisar i det här avseendet slående likheter med de resonemang som nationalekonomen Gunnar Myrdal presenterade i arbetet *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Utifrån den terminologi som Myrdal använde i detta arbete skulle handelsorterna alltså genomgå ett positivt kausalt kretslopp, där spridningseffekter stimulerade en positiv utveckling. En region som Norrland skulle dock befinna sig i en så kallad ”ond kretsgång” där befolkningen upplevde de negativa effekterna av att befinna sig i det stagnationstillstånd som Myrdal kallade ”baksug”.¹⁷

Enligt William-Olsson fanns det i det här sammanhanget komplementära orsaker till befolkningsminskningen i Norrland. Den var för det första relaterad till att det inte fanns någon balans mellan befolkningen i Norrland och dess försörjningsmöjligheter. Försörjningsmedlen var alltså för knappa i förhållande till befolkningen.¹⁸ Avkastningen i jordbruket var för liten i förhållande till jordbruksbefolkningen och kunde därför inte längre bära upp befolkningens försörjningsbehov. En annan orsak var att industrins sammansättning var för ensidig i den meningen att den dominerades av skogs- och malmbaserad industri och endast hade en liten andel hemmamarknadsindustri. Detta förhållande gjorde den norrländska industrin sårbar för den internationella konjunkturen.¹⁹

För det andra var attraktiviteten hos städerna i södra Sverige så stor att de kunde erbjuda en hållbar försörjning till de norrlänningar som valde att flytta. De norrländska städerna hade ännu inte uppnått en liknande attraktionskraft. William-Olsson menade därför att det var nödvändigt att skapa förutsättningar för en social och ekonomisk konvergens mellan Norrland och södra Sverige om inte utflyttningen skulle fortsätta.²⁰ För att återigen använda Myrdals terminologi skulle staten alltså kunna neutralisera det baksug som blev effekten av marknadskrafternas fria spelrum.²¹

¹⁷ Myrdal (1957), s. 39ff.

¹⁸ SOU 1943:39, s. 7.

¹⁹ SOU 1943:39, s. 192f.

²⁰ SOU 1943:39, s. 18. Detta område diskuterades även i Svennilson (1946), som var en analys av det norrländska arbetskraftutbudet.

²¹ Myrdal (1957), s. 60.

William-Olsson föreslog ett antal åtgärder liknande dem som hade gynnat städernas utveckling i södra Sverige. Som exempel på sådana åtgärder nämndes en utveckling av industrin, bättre kommunikationer, en utbyggnad av den högre utbildningen och satsningar på bostäder och bättre planering i städerna. Dessutom föreslog William-Olsson en decentralisering av förvaltningen, vilket i kombination med en utlokalisering av myndigheter och ett kommunalt skatteutjämningsystem skulle komplettera den privata sektorn i städerna.²²

En annan utredning om de ekonomiska problemen i Norrland genomfördes av den så kallade "Industrins Norrlandsutredning". Industrins Norrlandsutredning var ett utredningsprojekt i privat regi som genomfördes av norrländska industriledare och experter knutna till Industriens utredningsinstitut.²³ Enligt Industrins Norrlandsutredning var det grundläggande problemet i den norrländska ekonomin att expansionen inom skogsindustrin var avslutad. Även om värde- och kvantitetssiffrorna fortsatte att öka förmådde skogsindustrin i sin nuvarande form därför inte längre att sysselsätta ny arbetskraft. En viktig anledning till detta förhållande var att råvarubasen hade minskat då sågverk och massaindustri hade utnyttjat en så stor del av de norrländska skogstillgångarna.²⁴

Den tilltagande bristen på virke medförde att skogsindustrins anpassning blev en viktig fråga för Industrins Norrlandsutredning. Utredningen fastslog att skogsindustrin både kunde utnyttja de befintliga virkestillgångarna, exempelvis genom att ta tillvara avfalls- och biprodukter, och bli mer mångsidig i sin produktion genom teknikinvesteringar och omvandling.²⁵ Ett annat problem som uppmärksammades av Industrins Norrlandsutredning var att den skogs- och malmbaserade exportindustrin verkade på en konjunkturkänslig internationell marknad, vilket innebar stora risker för arbetskraft och företagande.²⁶

Mot bakgrund av dessa problem kom Industrins Norrlandsutredning till stor del att handla om en inventering av de norrländska näringarna för att undersöka hur det gick att tryg-

²² SOU 1943:39, s. 193f.

²³ Industriens Utredningsinstitut (1941), s. 5.

²⁴ Hèrnod (1941), s. 7ff.

²⁵ Industriens Utredningsinstitut (1942,b).

²⁶ Ruist & Svenilson (1948).

ga försörjningen i Norrland utan att det blev nödvändigt med en utflyttning av arbetskraften till södra Sverige.²⁷ I det här avseendet framhölls att framställningen av konsumtionsvaror kunde stegras och bli av betydelse som försörjningsfaktor. En sådan utveckling skulle även innebära en konsumtionsstandardshöjning i Norrland. Denna höjning kunde även medföra att det uppstod en nationell marknad för utbyte av konsumtionsvaror mellan södra och norra Sverige.²⁸ Industrins Norrlandsutredning belyste därför den norrländska hemmamarknadsindustrins förutsättningar. En utredning kartlade de relativt höga levnads- och skattekostnader som fanns för arbetskraften i Norrland.²⁹ En annan utredning undersökte de norrländska hemmamarknadsindustriernas transportkostnader.³⁰

2.2 Riksdagsdebatten om utredningarna

Vare sig 1940 års Norrlandsutredning eller Industrins norrlandsutredning hade haft några explicita ambitioner att lyfta fram den politiska konflikt som hade funnits i Norrlandsdebatten sedan 1890-talet. I denna debatt beskyldes ofta staten och den privata industrin för de norrländska utvecklings- och försörjningsproblemen.³¹ Både 1940 års Norrlandsutredning och Industrins Norrlandsutredning skulle dock kritiseras utifrån detta perspektiv i riksdagsdebatten under 1941.

Utredningarna ifrågasattes eftersom de bedrevs av företrädare för ekonomiska intressen i södra Sverige istället för norrlänningar, som ansågs ha större insikter om hur de ekonomiska problemen i Norrland skulle lösas. Den inflytelserika socialdemokraten O.W. Lövgren från Norrbotten (han var bland annat chefredaktör för *Norrländska Socialdemokraten*) framhöll exempelvis:

När vi behandlade den motion, som har givit anledning till den här Norrlandsutredningen, så uttalade jag den förmodan att utredningen skulle bli en kyrkogård, på vilken man begravde alla uppslag från de olika länens sida för långliga tider framåt. Nu finner jag att det är ännu värre än så. Det har blivit en samkörning med privat industri, som ha intresse av att utplundringen av övre Norrlands råvarutillgångar fortsätter allt fort, och det är således en utredning, som motverkar övre Norrlands intressen. Jag tror för min del att norrlänningarna – i varje fall norr- och västerbottningarna – göra klokast i att icke vänta sig något positivt för sitt vidkommande ur denna utredning utan istället slå in på den väg som vi slagit in på i Norrbotten,

²⁷ Se exempelvis Industriens Utredningsinstitut (1941) och Industriens Utredningsinstitut (1942,a).

²⁸ Hèrnød (1941), s. 24f.

²⁹ Industriens Utredningsinstitut (1943).

³⁰ Industriens Utredningsinstitut (1944).

³¹ Jämför Sörlin (1988), kapitel VI.

nämligen att genom landstinget och i samarbete med länsstyrelsen företa de utredningar, som vi anse vara nödvändiga för att få klarlagt, huru vi på ett bättre sätt skola ordna folkförsörjningen.³²

Lövgrens yttrande var ett uttryck för en svag tilltro till den privata sektorns förmåga att skapa full sysselsättning i Norrbotten. Enligt Lövgren var de privata företagen ovilliga att satsa i Norrbotten på grund av rädsla för att de skulle bli utkonkurrerade av en eventuell norrländsk vidareförädlings- och tillväxtindustri. De privata företagen satsade hellre på en vidareförädling av skog och malm från Norrbotten i Syd- och Mellansverige än att etablera industrier i Norrbotten. Lövgren menade dock att denna utveckling kunde brytas av ett radikalt statligt engagemang i Norrbottens ekonomi genom statliga kapitalinvesteringar eller socialisering av industri, vattenkraft och naturresurser.³³

Förutom kopplingen till den privata industrin var de norrländska riksdagsmännen även kritiska till att 1940 års Norrlandsutredning i så liten utsträckning fokuserade på jord- och skogsbruksfrågor.³⁴ Det fanns i det här avseendet också en medvetenhet om att man stod vid ett vägsکیل i Norrlandsdebatten och att de närmaste åren skulle komma att få stor betydelse för den framtida utvecklingen. Högermannen Lindmark från Västerbotten yttrade bland annat:

Det är ju dock att bemärka, att vad man vill få fram här är ett allsidigt resultat. Det får icke begränsas till vissa åtgärder på jordbrukets område – jorddelningen är ju fortskriden så långt där uppe i Norrland, att ytterligare möjligheter måste prövas om folket skall få sysselsättning och utkomstutredningen också omfatta industriens och hantverkens plats och uppgifter i Norrland. Alla dessa olika hithörande spörsmål böra komma under övervägande och bli underställda statsmakterna för prövning och beslut.

Om jag sålunda är nöjd med den utnämning som herr statsrådet föreslagit och regeringen beslutat för det förberedande stadiet av Norrlandsutredningsarbetet kommer jag dock till den slutsatsen, att risk eventuellt kan föreligga beträffande fortsättningen av detta arbete. Det kommer givetvis en dag då flera män skola utses för att fullfölja arbetet. Vilka som då kan väljas, vilka som komma att tillsättas som sakkunniga – på den tidpunkten ligger den allra största vikt.³⁵

2.3 Norrlandskommittén och dess betänkande

Det slutliga utfallet av debatten om den framtida Norrlandspolitiken blev att den förundersökning som William-Olsson hade presenterat i 1940 års Norrlandsutredning förkastades. Den fortsatta utredningsverksamheten bedrevs istället enligt de linjer Lövgren hade

³² Riksdagens andra kammars protokoll nr 25/1941, s. 11

³³ Lövgren (1945).

³⁴ Se exempelvis Motioner i Andra Kammaren nr 272/1943.

³⁵ Riksdagens andra kammars protokoll nr 25/1941, s. 10.

föreslagit i riksdagsdebatten. Det fanns i det är avseendet en extrem regional slagsida inom den så kallade ”Norrlandskommittén”, som tillsattes 1944. Ett stort antal representanter för den norrländska eliten, i första hand riksdagsledamöter, förordnades till utredningen.³⁶ Norrlandskommittén ändrade också utredningsinriktning genom att börja om hela utredningsarbetet, som ju egentligen hade inletts fyra år tidigare, utifrån ett antal principiella ställningstaganden.

Dessa ställningstaganden, som skulle ligga till grund för den framtida Norrlandspolitiken, var mycket radikala. En utgångspunkt var exempelvis att Norrlands bidrag till nationalhushållet var så betydande att olika former av åtgärder inom den ekonomiska politiken riktade mot Norrland inte borde vara någon kontroversiell fråga. Norrlandskommittén framhöll i det här avseendet de vinster som exporten av naturresurser som skog och malm hade medfört för den svenska ekonomin. Dessa vinster hade i första hand tillfallit företagare utanför Norrland. Ett annat exempel som nämndes var att näringslivet i andra delar av Sverige utnyttjade norrländsk vattenkraft och kunde anställa arbetskraft från Norrland. Ett tredje område som nämndes var att hemmamarknadsindustrin i Sverige subventionerades av skyddstullar som den norrländska industrin inte kunde utnyttja. De norrländska konsumenterna hade alltså tvingats bära en del av kostnaderna för den svenska hemmamarknadsindustrins framgångsrika uppbyggnad.³⁷

Norrlandskommittén motiverade behovet av en norrländsk utvecklingspolitik med att det fanns tendenser till att Norrland höll på att utvecklas till en råvaruproducerande koloni. Det kunde inte godtas att Norrland blev ett exploateringsobjekt som utnyttjades till att täcka det övriga landets brist på arbetskraft, energi och till att förkovra landets ekonomi genom export av skogs- och malmprodukter med den utarmning av Norrlands tillgångar som detta resulterade i.³⁸ Det var därför nödvändigt att Norrlands ställning beaktades på ett helt annat sätt än tidigare inom rikspolitiken.³⁹

³⁶ SOU 1949:1, s. 8.

³⁷ SOU 1949:1, kapitel 3.

³⁸ SOU 1949:1, s. 12.

³⁹ SOU 1949:1, s. 16.

Norrlandskommitténs betoning av de externa förhållandenas betydelse för Norrlands utveckling anknyter starkt till hur den så kallade ”beroendeskolan” förklarade tredje världens underutveckling under efterkrigstiden. Enligt beroendeskolan hade dessa länder, belägna i den så kallade ”periferin”, hamnat i en negativ beroendeställning i förhållande till de kapitalistiska industriländerna, eller ”centrum”.⁴⁰

Den norrländska utvecklingspolitik som Norrlandskommittén föreslog var dock mer konventionella än de inledande resonemangen. Förslagen tog sikte på både kontinuitet och förändring i försörjningen. Norrlandskommittén framhöll att det norrländska jordbruket var en viktig del av den svenska folkförsörjningen. Det var därför önskvärt att jordbruket inte blev utsatt för en sådan avtappning på arbetskraft att det föranledde en tillbakagång. Norrlandskommittén betonade också värdet av ett fortsatt kombinationsjordbruk, där den arbetskraft som var sysselsatt inom jordbruket också utgjorde arbetskraft inom skogsbruket.⁴¹

Den mest väsentliga målsättningen för den framtida Norrlandspolitiken var dock en utveckling och differentiering av industrin i Norrland, i första hand med sikte på hemmamarknaden.⁴² En sådan utveckling skulle medföra att den norrländska arbetskraften fann försörjningsmöjligheter inom den egna regionen.⁴³ När det gäller befolkningens och den ekonomiska aktivitetens lokalisering i en sådan kontext utgick Norrlandskommittén från en form av implicit neoklassisk lokaliseringsteori. Det grundläggande antagandet var förekomsten av en homogen yta med lika framkomlighet i alla riktningar och lika förutsättningar för ekonomisk verksamhet på alla platser i Norrland.

Norrlandskommittén framhöll att det skulle vara till fördel för både de norrländska städerna själva och jämvikten inom Norrlands näringsliv om det utvecklades en mera mångsidig näringsutövning i städerna och de större tätorterna.⁴⁴ Det fanns en tilltro till att en del tätorter skulle kunna tillskapas i inlandet genom en ökad koncentration av lands-

⁴⁰ Se vidare exempelvis Frank (1970) och Wallerstein (1974).

⁴¹ SOU 1949:1, s. 33f.

⁴² SOU 1949:1, s. 37

⁴³ SOU 1949:1, s. 39

⁴⁴ SOU 1949:1, s. 44.

bygdsbefolkningen till dessa. Dessa tätorter skulle ha ett så diversifierat näringsliv att de inte skiljde särskilt från andra orter, vilket innebar goda förutsättningar för en befolkningsökning.⁴⁵

Denna tolkning av de lokaliseringsteoretiska övervägandena förstärks av Norrlandskommitténs syn på de större städernas utvecklingspotential. Norrlandskommittén medgav visserligen att frånvaron av en storstad i vedertagen bemärkelse var ett problem för Norrland. Medan invånare i mellersta och södra Sverige som ville söka sig till en storstad kunde flytta till Stockholm, Göteborg och Malmö representerades storstaden för Norrlands del av städer utanför regionen, i första hand Stockholm. Om en liknande storstad hade funnits i Norrland, skulle troligtvis delar av den folkström som under rådande omständigheter drogs söderut istället kunna ledas till den norrländska storstaden. Denna storstad skulle då kunna fungera som centralort för hela Norrland och inrymma institutioner för hela Norrland.⁴⁶

Norrlandskommittén tog dock inte upp denna fråga till närmare övervägande. Det fanns inte något intresse av att bedöma vilken stad i Norrland som hade störst potential och därmed borde prioriteras på bekostnad av andra städer. Enligt Norrlandskommittén skulle dock en utbyggnad av sjukvård och högre utbildning leda till att det norrländska beroendet av sådana resurser på andra platser i Sverige minskade. En annan strategi för att motverka dessa platsers dragningskraft var en differentiering av näringslivet.⁴⁷

Det instrument som Norrlandskommittén förordade i detta avseende var en systematisk ökning av de statliga transfereringarna till Norrland. Statliga insatser borde riktas mot i princip alla dimensioner av samhällslivet. Exempel på områden som angavs var kommunikationer, sjuk- och hälsovård samt utbildning inom olika områden.⁴⁸ Norrlandskommitténs betänkande var på detta sätt startpunkten för den norrländska strategin under efterkrigstiden att använda utnyttjandet av naturresurserna som ett argument för offentliga

⁴⁵ SOU 1949:1, s. 43f.

⁴⁶ SOU 1949:1, s. 45.

⁴⁷ SOU 1949:1, s. 45.

⁴⁸ SOU 1949:1, SOU 1949:2, SOU 1949:3.

stöd. Snarare än att den endogena tillväxten uppmuntrades på olika sätt, skulle Norrland därmed alltså kunna kompenseras fram till en konvergens med övriga Sverige.

3. PERIODEN 1950-1960

3.1 Norrlandspolitiken och dess aktörer

Under 1950-talet kanaliserades Norrlandskommitténs förslag in i den nationella förvaltningen. Ett särskilt politikområde för regional utveckling i Norrland uppstod därmed. Ett antal norrländska politiker tog i det här avseendet rollen som fackpolitiker med Norrland som specialområde. Det främsta exemplet på en sådan politiker var förmodligen den västerbottniske socialdemokraten Gösta Skoglund, som bland annat var kommunikationsminister under perioden 1957-1965.⁴⁹ Under denna period tillkom även två intressegrupper inom detta område som samlade stora grupper inom den norrländska eliten: Norrlandsförbundet och Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen.

Dessa organisationer hade en liknande ideologisk ståndpunkt och politisk agenda som Norrlandskommittén. Norrlandsförbundet som bildades 1951 var en ideell, politiskt obunden organisation med syfte att sprida information om norrländska förhållanden av olika karaktär och därigenom att främja Norrlands utveckling inom olika områden. Även Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen bildades 1951. Ledamöterna i Samarbetsdelegationen var landshövdingarna i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län samt representanter från landstingen i dessa län samt en ledamot från Norrlandsmässan. Samarbetsdelegationen bildades för att de fyra nordligaste länen på ett kontinuerligt sätt skulle kunna agera gemensamt på den nationella politiska arenan.⁵⁰ Ett viktigt forum för bägge dessa organisationer och den norrländska utvecklingsdebatten i allmänhet var den mässa som hade arrangerats årligen i en norrländsk stad från och med 1941. Från 1941 fram till 1948 kallades denna mässa ”Härnömässan”, trots att den alltså inte alltid ägde rum i Härnösand. Från och med 1949 kallades mässan därför istället ”Norrlandsmässan”.⁵¹

⁴⁹ Nyström (2003).

⁵⁰ Carlbom (1965), s. 112ff.

⁵¹ Andersson-Skog (2001), s. 138.

3.2 Strävan efter en regional identitet

Under 1950-talet var en stor del av Norrlandsförbundets verksamhet inriktad mot att definiera och formulera en norrländsk identitet. Detta arbete anknöt på ett tydligt sätt till den så kallade "idiografiska regionalgeografien". Den idiografiska regionalgeografien betonar att varje region är unik och därmed utgör en kulturellt homogen enhet och ett geografiskt område med likartade naturegenskaper.⁵² Detta forskningsområde var relativt framträdande inom den svenska geografin fram till 1950-talet och kom då till uttryck i ett antal större arbeten om Norrland.⁵³

Som ett led att utveckla och projicera bilden av Norrland publicerade *Norrländsk Tidskrift* under perioden 1955-1960 en artikelserie på temat *Vad är Norrland?*. Artikelserien, som bestod av 18 artiklar skrevs av akademiker med Norrland som specialområde. Artiklarna innehöll etnografiska, kulturella och geografiska resonemang som syftade till att fastställa den norrländska kulturella och geografiska identiteten.⁵⁴ En sammanfattning av artiklarna gjordes 1960 av nordisten Karl-Hampus Dahlstedt. Dahlstedt konstaterade att ett antal geografiska, etnografiska och kulturella särdrag gjorde Norrland unikt i jämförelse med övriga Sverige. Det fanns även en ekonomisk och politisk konflikt mellan Norrland och resten av Sverige som härstammade från den svenska nationsbildningen under 1500-talet.⁵⁵ Enligt Dahlstedt:

...stod inte Norrland med i startgruperna som ett av de likaberättigade folklanden i medeltidens Sverige. Det var och förblev ett utland, som ständigt måste utkämpa den hårda striden mellan periferi och centrum. Gustav Vasa lade beslag på Norrlands bästa laxfisken. Kronan och sörlänningarna suger nu ut den bästa kraften ur dess vattenfall. Norrland ger och Norrland får. Med om det får lika mycket som det ger må vara osagt.⁵⁶

Den regionala identitet som Norrlandsförbundet ville förmedla var alltså att Norrland, trots att regionen förtjänade bättre, i praktiken var maktlöst gentemot externa aktörer, vars intresse för Norrland i första hand hade syftat mot att exploatera regionens tillgångar. Det fanns dock en motsättning mellan detta ställningstagande och Norrlandsförbundets

⁵² Enequist (1959), s. 136. Se även Heldt Cassel (2003), s. 28.

⁵³ Se exempelvis Enequist (1937), Hoppe (1945) och Bylund (1956).

⁵⁴ Artikelserien finns sammanfattad i Vedin (1969).

⁵⁵ Dahlstedt (1960).

⁵⁶ Dahlstedt (1960), s. 24.

strävan om att Norrland skulle uppnå social och ekonomisk konvergens gentemot övriga Sverige på.⁵⁷

Vad Norrlandsförbundet egentligen ansåg i frågan om Norrlands förhållande till resten av Sverige var alltså oklart. Den starka betoningen av kulturella och sociala särdrag i kombination med kraven på avkastning från naturresurserna indikerar att det fanns ett starkt krav på autonomi. Samtidigt utvecklades dessa anspråk aldrig så långt som till tanken att bilda en egen stat i Norrland. Ytterligare ett exempel på hur sådana resonemang kunde framstå som inkonsekventa kan hämtas från Norrlandsförbundets debattskrift *Norrlands Befolkningsfråga*, som utkom 1958. I denna menade författaren, Uno Hammarström, att statliga insatser riktade mot att få befolkningen att stanna kvar i Norrland var motiverade utifrån försvarspolitiska skäl. Han framhöll i det här avseendet att sådana insatser hade uteblivit till följd av att makthavarna i södra Sverige *underskattade* värdet av de norrländska naturresurserna. Enligt Hammarström var det å ena sidan nödvändigt att uppmärksamma att:

En farlig konsekvens är att en större folkminskning i Norrland icke kommer att bli obeaktad i utlandet. Där är man på ett annat sätt än vi själva medveten om att det värdefullaste i Sverige är dess stora naturtillgångar, malmen, skogen och vattenkraften. De värden som sydsvensken närmast har för ögonen såsom gammal kultur, stora städer, välskötta jordbruk och blomstrande industrier representerar icke samma internationella värden som naturtillgångarna.⁵⁸

Å andra sidan argumenterade Hammarström på motsatt sätt på ett annat ställe i texten. Enligt gängse argumentation från den dåtida norrländska eliten framhöll han att det förekom en orättvis statlig exploatering av de norrländska naturresurserna. Han menade att:

De värden som det svenska folkhushållet tillgodogör sig från Norrland och utan vilka vårt folks levnadsstandard skulle gå ned till i höjd med Danmarks och Norges måste i större utsträckning återgäldas landsdelen så att denna kan utvecklas i takt med sydligare delar av Sverige.⁵⁹

3.3 Ekonomisk-geografisk forskning

I samband med att världsekonomin förbättrades under efterkrigstiden förändrades synen på basindustrin inom Norrlandsforskningen. Stapelfällan var nu inte längre ett näralligga-

⁵⁷ Se exempelvis Bylund (1959).

⁵⁸ Hammarström (1958), s. 10.

⁵⁹ Hammarström (1958), s. 11.

de faktum, utan den handelspolitiska liberaliseringen genom framväxten av GATT och Bretton Woods-systemet ansågs ge basindustrin goda möjligheter, inte minst på de expanderande marknaderna i Västeuropa.⁶⁰

Denna syn på basindustrin kom till uttryck i det stora intresset för skogsindustrin bland ekonomisk-geografer knutna till Uppsala universitet. Ett antal forskare studerade skogsindustrins (i första hand sågverkens) utveckling i ett historiskt perspektiv från och med 1850-talet fram till den tidpunkt då undersökningen avslutades. Deras geografiska fokus låg i första hand på Västernorrland. Västernorrlands skogsindustri blev på detta sätt väl undersökt utifrån ett ekonomisk-geografiskt perspektiv.

Exempelvis studerade Harald Wik sågverksindustrins utveckling i Norrland fram till 1937.⁶¹ Wik gjorde dessutom en omfattande kartläggning av Norrlands export under perioden 1871-1937.⁶² I en gemensam insats genomförde även Gunnar Arpi, Filip Hjulström och Esse Lövgren en omfattande studie av den industriella utvecklingen inom Sundsvallsdistriktet mellan 1850 och 1950.⁶³

Det stora empiriska materialet och det långa tidsperspektivet i dessa studier överensstämmer väl med den krönikeskrivning om den svenska industrins utveckling som förekom under 1950-talet. Det intressanta i den ekonomisk-geografiska forskningen är dock att den även innehöll en tydlig lokaliseringsanalys. Författarna ägnade sig explicit åt att undersöka frågan varför skogsindustrierna en gång hade lokaliserats till en viss plats.

I centrum för författarnas analys stod den så kallade ”kostnadsminimeringsteorin”. Författarna utgick från att de enskilda företagen hade fattat rationella lokaliseringsbeslut som syftar till maximera vinsten utifrån antagandena i Alfred Webers lokaliseringsteori.⁶⁴ Webers lokaliseringsteori tar fasta på att produktionen sker i en punkt, att marknaden finns i en punkt samt att insatsvaror eller råvaror finns i en eller flera punkter. Utifrån detta re-

⁶⁰ Wik (1960). Denna syn på basindustrin var också framträdande då ämnet behandlades under Norrlandsmässorna 1958 och 1959.

⁶¹ Wik (1950).

⁶² Wik (1941).

⁶³ Arpi, Hjulström & Lövgren (1955).

⁶⁴ Resonemangen om Webers kostnadsminimeringsteori i detta avsnitt är hämtade från Weber (1929).

sonemang blir Webers tes, att produktionen kommer att lokaliseras till den plats där transportkostnaderna blir lägst.

Även Webers åtskillnad mellan materialorienterade och marknadsorienterade industrier tillämpades av ekonomisk-geograferna under 1950-talet. De insåg därmed att skogsindustrin som en materialorienterad industri måste lokaliseras nära råvarukällan. Eftersom större delen av skogsindustrins produktion är avsedd för export och fraktas med fartyg, insåg författarna även att den kustnära lokaliseringen vid en lämplig hamn var optimal utifrån kostnadsminimeringsteorin. Transportkostnaderna minimeras då genom att virkesråvaran endast transporteras till produktionsanläggningen, och inte hela vägen till en produktionsanläggning belägen vid en exportmarknad. En annan kostnadsfördel av en sådan lokalisering är att tillförseln av insatsvaror underlättas.⁶⁵

Ekonomisk-geograferna lade alltså stor vikt vid virkestransporterna i sina studier, och fokuserade i första hand på flottningen. Även det tekniskskifte från flottning till lastbilism som inleddes under 1950-talet studerades i en avhandling av Gunnar Hultland.⁶⁶ En relaterad lokaliseringsfaktor som undersöktes var närheten till kraftkällor och elektricitet. I sin avhandling konstaterade Filip Hjulström att elektricitetens betydelse som lokaliseringsfaktor hade minskat i samband med att kraftöverföringstekniken hade utvecklats. Vid slutet av 1930-talet, då det svenska stamlinjesystemet hade utvecklats, hade närheten till kraftkällor därmed fått en närmast försumbar inverkan på industrilokaliseringen i allmänhet. Enligt Hjulström hade Norrland därmed inte längre någon särskild lokaliseringsfördel av vattenkraften som producerades i regionen.⁶⁷

⁶⁵ Denna aspekt berördes i de studier som citeras i detta avsnitt men ägnades särskild uppmärksamhet i Lindberg (1950) och Lindberg (1951).

⁶⁶ Hultland (1962).

⁶⁷ Hjulström (1940).

3.4 Arbetsmarknad och strukturomvandling

Även områden som strukturomvandling och arbetskraftens rörlighet behandlades i forskningen under 1950-talet. Den allmänna bakgrunden till denna forskning var den kraftiga sektorsförskjutning i sysselsättningen som kännetecknade Norrland under de första decennierna efter andra världskriget. Under detta förlopp expanderade industri och tjänster på jordbrukets bekostnad. I Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län minskade exempelvis andelen förvärvsarbetande inom jordbruket från 41,5 procent 1945 till 8,1 procent 1970.⁶⁸ I samband med att försörjningen inom jordbruket minskade, växte tätorterna i dessa län dit de nya arbetstillfällena inom industri och tjänster som ersatte jordbruket koncentrerades. Andelen förvärvsarbetande inom industrin som var lokaliserad till städerna ökade från 21 procent till 38 procent under perioden 1945-1970. Andelen förvärvsarbetande inom tjänstesektorn ökade under motsvarande period från 35 procent till 51 procent.⁶⁹

I arbetet *Norrbottniska näringsfrågor, ett diskussionsinlägg* diskuterade kulturgeografen Erik Bylund frågan om hur man skulle hantera det arbetskraftsöverskott som frigjordes från jordbruket. Enligt Bylund var den effektivaste åtgärden på lång sikt att förbättra jordbrukets villkor för att göra det mer konkurrenskraftigt. En relaterad åtgärd var att göra skogsarbetet till en mer attraktiv sysselsättning för att på så sätt behålla arbetskraften. Bylund framhöll även att det var nödvändigt att bevaka varje möjlighet att binda det arbetskraftsöverskott som uppstod över tid vid småföretag, snarare än i statliga basindustrier som skogsföretaget AB Statens Skogsindustrier (ASSI) och stålverket Norrbottens Järnverk AB (NJA). Dessa småföretag skulle ha samma karaktär som de i typiska småföretagarbygder, exempelvis Gnosjöregionen. Bylund hade dock inte alltför starka förhoppningar om att en sådan utveckling skulle uppstå i Norrbotten.⁷⁰

⁶⁸ Danell (1995), s. 27.

⁶⁹ Danell (1995), s. 31. Danells beräkning av förändringarna inom den förvärvsarbetande befolkningen är ett genomsnitt för de fyra norrländska län som ingår i hans undersökning. Bygg- och anläggningsverksamhet ingår inte i Danells beräkning.

⁷⁰ Bylund (1955).

Bylunds skepsis gentemot NJA:s möjligheter att bidra till sysselsättningen i Norrland delades delvis av kulturgeografen David Järhult. Järhult behandlade arbetskraftrekryteringen till NJA i sin avhandling för att på så sätt utvärdera de samhällseffekter som NJA hade inneburit för Norrbotten sedan dess etablering 1939. Järhult undersökte bland annat hur stor del av NJA:s arbetskraft som rekryterades inom Norrland. Han visade att över 80 procent av de inflyttade anställda arbetarna vid NJA under perioden 1947-1953 kom från Norrbottens och Västerbottens län. De inflyttade kom från de närbelägna kommunerna i dessa bägge län (Nederluleå och Råneå i Norrbottens län respektive Skellefteå, Burträsk och Byske i Västerbottens län). Dessa kommuner hade en stor inflyttning till Luleå även före NJA:s tillkomst. Endast ett litet antal arbetare kom dock från Tornedalen och övriga delar av Övre Norrland. Enligt Järhult hade NJA därför endast haft begränsade effekter på sysselsättningsutvecklingen i övre Norrland under den period han undersökt.⁷¹

I jämförelse med många övriga inlägg i Norrlandsdebatten under 1950-talet kan det konstateras att Bylund och Järhult diskuterade frågan på ett relativt nyanserat sätt. Norrlandsdebatten dominerades vid denna tid av ett fysiokratiskt tankegods som återspeglade tankarna hos 1901 års Norrlandsutredning och 1910 års Emigrationsutredning. Dessa utvecklingstankar hade uppenbarligen funnits inom Norrlandsdebatten under hela perioden fram till tillsättandet av Norrlandskommittén 1944. Inom den regionalpolitiska kontext som kännetecknade Norrlandsfrågan under efterkrigstiden återkom de sedan med full styrka.

Delar av den norrländska eliten framställde alltså jordbruket som ett försörjningsideal för Norrland. Utopin om Norrland som ett jordbruksorienterat framtidsland, som hade funnits sedan kolonisationen, levde därmed kvar ännu på 1950-talet. I detta sammanhang framhölls särskilt de sociala fördelar som ett kvarboende vid jordbruken medförde i motsats till livsvillkoren på de industriorter i södra och mellersta Sverige dit landsbygdsbefolkningen migrerade. Migranterna framställdes i detta avseende ofta som lättlurade personer, som hade lockats av en snabb materiell standardhöjning i städerna och därmed övergivit den sanna livskvalitet som uppenbarligen fanns att uppnå i det norrländska

⁷¹ Järhult (1958).

jordbruksarbetet.⁷² Det fanns därmed även en kraftig motsättning i den norrländska elitens argumentation eftersom de alltså både propagerade för ett fysiokratiskt försörjningsideal och ett kompensatoriskt utvecklingsprogram som betonade modernisering och industrialisering.

Dessa idéer hade dock en ytterst begränsad legitimitet i förhållande till målsättningarna inom den allmänna ekonomiska politiken och den faktiska ekonomiska utvecklingen. Faktum är att en motsatt utveckling till vad den norrländska eliten önskade i detta avseende inträffade. Den allmänna utvecklingsteori som låg till grund för den ekonomiska politiken hade ekonomisk tillväxt och strukturomvandling som överordnat mål. Politiken betonade därför att de vinster som blev följden av att arbetskraft och resurser skulle flyttas över från sektorer med lägre produktivitet till högre produktivitet och sedan vidare mellan branscher med olika produktivitetsutveckling.⁷³

Inom arbetsmarknadspolitiken utgick exempelvis den så kallade ”Rehn-Meidnermodellen” från att arbetskraft skulle flyttas från delmarknader med arbetslöshet till delmarknader med arbetskraftsbrist. Staten uppmuntrade därför arbetskraftsflyttning mellan olika branscher och olika geografiska områden. Instrumenten för detta var exempelvis omskolning till nya arbeten, hjälp till geografisk flyttning till nya arbeten och en statlig arbetsförmedling.⁷⁴

Även inom jordbrukspolitiken var strukturomvandling ett viktigt mål. Riktgivande för efterkrigstidens jordbrukspolitik blev ett riksdagsbeslut från 1947, 1947 års jordbrukspolitik. I 1947 års jordbrukspolitik framhölls att politikens viktigaste syfte var att ge jordbruksbefolkningen inkomstmässig jämställdhet med andra befolkningsgrupper. Jordbrukspolitiken riktades därför mot att brukare av så kallade basjordbruk med 10-20 hektar

⁷² *Norrländsk Tidskrift* nr 2/1955, ”Jordbruket ger arbetskraft till skogar, gruvor och industri”; *Norrländsk Tidskrift* nr 1/1954, ”Norrlands landsbygd behöver småföretag som motverkar utflyttningen”; *Norrländsk Tidskrift* nr 3/1952, ”Norrland behöver ungdomarna”.

⁷³ Se exempelvis Lewis (1983).

⁷⁴ För en beskrivning av Rehn-Meidnermodellen, se Lundh (2002), s. 194.

åkermark skulle nå inkomstmålet. Om de jordbruk som var mindre än 10 hektar inte klarade av en omställning till de nya villkoren, borde de avvecklas successivt.⁷⁵

I sin avhandling om strukturomvandlingen i det svenska jordbruket, som utgavs 1957, diskuterade nationalekonomen Odd Gulbrandsens avhandling bland annat inkomstmålet. Han framhöll i det här avseendet att en utgångspunkt för jordbrukspolitiken skulle vara produktionsfaktorerna i jordbruket endast utnyttjades så länge de inte kunde få en vinstgivande användning i annan produktion. De produktionsfaktorer som användes i detta avseende skulle dessutom endast kombineras i sådana mängder att produktionen blev så lönande som möjligt.⁷⁶

Eftersom 85 procent av alla brukningsenheter över två hektar i Norrland var under 10- hektars-gränsen, medförde detta förhållande därför en relativt snabb nedläggning av jordbruket i Norrland och en överflyttning av dess arbetskraft till de industrialiserade regionerna i Syd- och Mellansverige under 1950-talet.⁷⁷ Samtidigt påverkades försörjningsmöjligheterna för jordbrukarna även negativt av en mekanisering av skogsbruket och av att skogsbolagen började använda sig av helårsanställda arbetare.⁷⁸

Mot bakgrund av den höga tillväxt som kännetecknade den svenska ekonomin var insättandet av det norrländska arbetskraftsöverskottet i den svenska industrin dock inget undantagsfall. Sverige tvingades till och med att importera arbetskraft från andra länder, exempelvis Finland och Italien.⁷⁹ Inom vissa grupper i Norrland fanns det dock alltså en uppfattning om att denna region var särskilt förfördelad.⁸⁰ Denna frustration övergick till och med vid ett tillfälle i våldsamt fysiskt agerande. I maj 1958 besökte jordbruksminis-

⁷⁵ Bäcklund (1988), s. 183.

⁷⁶ Gulbrandsen (1957), s. 182.

⁷⁷ Jämför *Norrländsk Tidskrift* nr 2/1955, ”Jordbruket ger arbetskraft till skogar, gruvor och industri”.

⁷⁸ Lundgren (1984), s. 177.

⁷⁹ Jämför Bäcklund (1999), s. 73ff.

⁸⁰ Se exempelvis en presskrönika föranledd av att 1958 års befolkningssiffror hade offentliggjorts som publicerades i *Norrländsk Tidskrift* nr 1/1958 med titeln ”Landsbygden mister unga krafter”. Krönikan innehöll referat från följande tidningar: *Norrländska Socialdemokraten*, *Västerbottens Folkblad*, *Nya Norrland*, *Östersundsposten*, *Länstidningen*, *Härjedalen*, *Ljusnan* och *Gefle Dagblad*.

tern Gösta Netzén norra Västerbotten. Vid ett möte i Flarken uppstod kravaller då ungefär 1000 medlemmar från jordbruksorganisationen Riksförbundet Landsbygdens Folk protesterade mot den socialdemokratiska jordbrukspolitiken. Netzén blev också fysiskt angripen av några demonstranter.⁸¹ Varken jordbrukspolitiken eller arbetsmarknadspolitiken förändrades dock till följd av detta agerande eller någon annan aktion från norrländska intressegrupper.

⁸¹ *Västerbottens Folkblad* 1958-05-24, ”RLF-ledningen med fana i spetsen för kravaller. Uppjagad demonstrant försökte slita kavajen av Netzén”.

4. PERIODEN 1960-1965

4.1 Debatten om lokaliseringpolitiken

Under den tillväxtorienterade näringspolitik som fördes under 1950-talet var regionalpolitiken en marginalföreteelse i svenskt samhällsliv.⁸² Frågan om statliga insatser för att påverka befolkningsrörelserna och näringslivet aktualiserades visserligen redan 1947. Det så kallade lokaliseringpolitiska beslut som fattades 1952 innebar dock inga direkta kompensatoriska åtgärder inom regionalpolitiken. Den var begränsad till upplysning och rådgivning till enskilda företag.⁸³

1964 fattades emellertid ett nytt lokaliseringpolitiskt beslut, som i allmänhet betraktas som ursprunget till regionalpolitiken i Sverige. I jämförelse med tidigare innebar 1964 års lokaliseringpolitiska beslut ett trendbrott inom flera områden. Det innehöll två huvudområden. Ett huvudområde var statliga bidrag och lån till investeringar i industriföretag som var lokaliserade i det område som kallades det ”norra stödområdet”. Det norra stödområdet bestod av de fyra nordligaste länen samt Hälsingland, norra delen av Kopparbergs län, nordvästra Värmland, Dalsland och norra Bohuslän.⁸⁴

Det andra huvudområdet i 1964 års beslut var att inleda en landsomfattande samhällsplanering. Samhällsplaneringens huvuduppgift var att utveckla instrument för samordning av beslutsfattandet inom olika sektorer och på olika nivåer inom den statliga verksamheten så att målen för lokaliseringpolitiken kunde förverkligas. Denna planering genomfördes av länsstyrelserna och syftade till att fastställa kommunvisa befolkningsramar i en ortsplån där olika ortstyper gavs olikartad sysselsättnings- och servicenivå. Utifrån denna prioritering skulle länsstyrelserna ange till vilka orter eller kommunblock de lokaliseringpolitiska ansträngningarna borde koncentreras.⁸⁵

Ett antal motiv låg till grund för 1964 års lokaliseringpolitiska beslut. Huvudmotivet var att en industrilokalisering utan någon medverkan från samhällets sida medförde en indu-

⁸² Johansson (1991), s. 92.

⁸³ SOU 1951:6; Kungl. Maj:ts proposition nr 127/1952.

⁸⁴ Kungl. Maj:ts proposition nr 185/1964.

⁸⁵ Kungl. Maj:ts proposition nr 185/1964.

strilokalisering där alla arbetskrafts- och naturtillgångar inte blev rationellt utnyttjade. Tillväxten hämmades därför i en situation där det förelåg en betydande brist på arbetskraft och bostäder i vissa regioner, medan andra regioner hade överskott på arbetskraft. En sådan situation med outnyttjade arbetskrafttillgångar i vissa områden och outnyttjad kapacitet hos företagen på grund av arbetskraftbrist i andra medförde samhällsekonomiska förluster som den aktiva arbetsmarknadspolitiken inte kunde kompensera. Företags- och samhällsekonomiska förluster i expansiva områden uppstod därför till följd av trängsel, väntan och förseningar.⁸⁶ En aktiv statlig lokaliseringspolitik skulle därför tolkas likhet med den aktiva arbetsmarknadspolitiken och den keynesianska konjunkturpolitiken som ett instrument för att uppnå största möjliga ekonomiska utveckling.⁸⁷

Detta lokaliseringspolitiska ställningstagande tog alltså inte specifikt sikte på en differentiering av den norrländska näringsstrukturen. Det direkta politiska målet var snarare att balansera och avleda tillväxten från regionala flaskhalsar. Som en konsekvens av att de statliga lokaliseringsåtgärderna skulle dock industrin omlokaliseras till nya regioner, där näringslivet alltså blev mer differentierat.

Målsättningarna för regionalpolitiken i 1964 års beslut var dock delade mellan tillväxt och fördelning. Det första målet var alltså att främja en sådan lokalisering av näringslivet, att landets tillgångar av kapital och arbetskraft blev fullt utnyttjade och fördelade på sådant sätt att ett snabbt ekonomiskt framåtskridande främjades. Det andra målet var att styra utvecklingen i sådana banor att det stigande välståndet fördelades på ett rättvist sätt och att människor i olika delar av landet erbjöds en tillfredsställande social och kulturell service.⁸⁸ Även ett kompletterande, försvarspolitiskt motiv angavs. Sverige blev mindre sårbart vid ett krig om den ekonomiska verksamheten kunde spridas ut från storstadsområdena.⁸⁹

Ställningstagandet att det kunde vara lönsamt för samhället om tillväxten avleddes till eftersläpande regioner blev föremål för debatt bland dåtidens ekonomer. Den lokaliseringspolitiska utredningens förslag behandlades bland annat på Nationalekonomiska förening-

⁸⁶ SOU 1963:58, s. 313ff.

⁸⁷ SOU 1962:58, s. 324f.

⁸⁸ Kungl. Maj:ts proposition nr 185/1964, s. 1.

⁸⁹ SOU 1963:58, s. 318.

ens möte i december 1963. Under detta möte ställde sig nationalekonomen Staffan Burenstam Linder kritisk till de lokaliseringpolitiska förslagen. Han betraktade dem som en socialpolitisk åtgärd snarare än en ekonomisk-politisk åtgärd. Burenstam Linder menade i det här avseendet att de ekonomiska argumenten endast användes för att ge språklig legitimitet till förslagen så att de skulle bli lättare att motivera för politikerna.⁹⁰

Även företagsekonomen Folke Kristiansson hade ett antal invändningar mot den lokaliseringpolitiska utredningens förslag. Kristiansson ställde sig frågande till möjligheten att anpassa industrilokaliseringen till en given plats så att alla resurser verkligen utnyttjades på ett optimalt sätt. Han menade att det var mycket svårt att matcha arbetskraft, samhällsservice och industriproduktion på samma gång.⁹¹ Kristiansson framhöll även att det egentligen inte fanns någon teoretisk motivering till att staten skulle avleda tillväxt från storstadsregionerna på det sättet som utredningen föreslog. Exempelvis påpekade han att Stockholms tillväxt, trots de flaskhalsar som möjligen förelåg, gav ett sådant inkomstöverskott att det möjliggjorde för staten att subventionera verksamhet i övriga landet. Det fanns med andra ord ingen anledning att ifrågasätta produktivitetens utvecklingen i de stora städerna.⁹²

Eftersom de stora städerna kännetecknades av en stor och starkt differentierad ekonomisk aktivitet, blev också arbetsmarknaden i dessa städer mer dynamisk än i övriga landet. Enligt Kristiansson var det därför tveksamt om utlokalisering av industri från dessa städer var en del av en konstruktiv sysselsättningspolitik. Eftersom Sverige var en liten, internationellt beroende ekonomi var det nödvändigt att skapa så stora lokala arbetsmarknader som möjligt för att kunna hantera ekonomiska strukturförändringar. I det här sammanhanget varnade Kristiansson även för att den lokaliseringpolitiska utredningen hade överskattat industrins framtida sysselsättningspotential. Det fanns knappast en enda mindre ort som hade expanderat sin industrisysselsättning så snabbt att det motiverade en åtstramning i de stora städerna. Kostnaden för lokaliseringpolitiken måste därför beräk-

⁹⁰ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 118.

⁹¹ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 103f.

⁹² Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 105.

nas inte bara utifrån de direkta kostnaderna för staten, utan även den utvecklingskraft som samtidigt gick förlorad i de stora städerna.⁹³

Även företrädare för organisationer med direkt inflytande på den ekonomiska politiken var kritiska mot den lokaliseringpolitiska utredningens förslag. Genom att hänvisa till organisationens rapport *Samordnad näringspolitik* instämde Clas-Erik Odhner från LO i Kristianssons kritik.⁹⁴ I *Samordnad näringspolitik* framhölls tillväxten som ett övergripande målsättning i samhället. Författarna påpekade att vissa orter erbjöd större fördelar för företagsamheten än andra. Av den anledningen koncentrerades företag till dessa orter. Staten borde därför uppmuntra till en koncentration av näringslivet till expansiva områden snarare än att motarbeta den. Det fanns också en hierarki inom dessa expansiva områden. De relativt stora tätortsgrupperingarna erbjöd de största fördelarna ur lokaliseringssynpunkt.⁹⁵ Odhner pekade även på en annan dimension som påverkade arbetskraftens rörlighet. Han påstod att människorna hellre ville bo i de orter som kunde ge dem den service och den miljö de vill ha. En sådan miljö fanns snarare i de expansiva industriorterna än i orter med omkring 1 000 invånare, där de endast med möda kunde behålla sitt arbete och sin standard.⁹⁶

En annan deltagare i debatten var generaldirektören för AMS, Bertil Olsson. Olsson lade fram argumentet att sysselsättningspotentialen inom tjänstesektorn var mycket större än inom industrin. Olsson påpekade att en förutsättning för tjänstesektorns expansion var att den måste vara lokaliserad till platser där befolkning eller industri redan var koncentrerad. Olsson avfärdade inte argumentet att det gick att motverka denna situation med politiska medel. Den samhällsekonomiska kostnaden för ett alternativ där befolkningen var stationär ansågs dock vara för hög, eftersom det då inte blev möjligt att uppnå full sysselsättning, vilket också skulle medföra en sänkning av den allmänna standarden i samhället.⁹⁷

⁹³ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 106ff.

⁹⁴ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 111ff.

⁹⁵ Landsorganisationen [=Rudolf Meidner, Tord Ekström, Clas-Erik Odhner, Eric Pettersson och Kurt Samuelsson] (1961), ss. 152-162.

⁹⁶ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 114.

⁹⁷ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 109.

Även om det därmed saknades egentliga ekonomiska skäl till att införa en lokaliseringspolitik, menade Olsson dock att den kunde användas som en kortsiktig överbrygningsåtgärd för att hantera det arbetskraftsöverskott som fanns i Norrland. Denna åtgärd kunde då legitimera det övergripande målet inom arbetsmarknadspolitiken att stimulera den geografiska rörligheten. Efter ungefär 5 år kunde sedan de lokaliseringspolitiska stöden fasas ut.⁹⁸

Norrland var förmodligen den region som berördes i störst utsträckning av de nya regionalpolitiska målsättningarna. Utredningens förslag debatterades därför flitigt även av norrländska aktörer. År 1964 utgavs en debattbok med titeln *Norrländska framtidsperspektiv* under redaktion av Sundsvallsbankens VD, Jan Wallander, som även hade disputerat i nationalekonomi. Debattboken behandlade olika perspektiv på ekonomi och befolkning i Norrland och innehöll bidrag från ett antal svenska nationalekonomer, exempelvis Erik Dahmén och Odd Gulbrandsen.

Wallander gav i sitt inledande, syntetiserande kapitel uttryck för grundsynen att det var naturligt att det inträffade förskjutningar mellan regioner och branscher i ett dynamiskt samhälle som Sverige. Inom ett så geografiskt omfattande område som Norrland var det därför inte överraskande att det fanns områden som expanderade lika väl som områden där utvecklingen var svag eller visade en viss tillbakagång. Det var enligt Wallander därför inte relevant om att tala om ett gemensamt ”Norrlandsproblem”. Istället kunde det finnas platser i Norrland där både produktionsförutsättningarna och näringslivets förmåga att utveckla sig var likvärdiga som i övriga landet.⁹⁹

Utifrån denna utgångspunkt konstaterade Wallander att industri och tjänster inte hade kunnat kompensera för den förlust av arbetstillfällen som hade inträffat då jordbrukssektorn gick tillbaka kraftigt under efterkrigstiden. Tillsammans med en stark ökning av befolkningen medförde detta förhållande att behovet av nya arbetstillfällen var mycket stör-

⁹⁸ Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963, s. 110f.

⁹⁹ Wallander (1964), s. 10ff. Se även Wallanders bidrag på 1963 års Norrlandsmässa, Wallander (1963).

re i Norrland än i övriga delar av landet. Det var därför nödvändigt att andra näringsgrenar än jordbruket expanderade snabbt.¹⁰⁰

För Wallander var industrins expansion den avgörande faktorn i detta sammanhang. Anledningen var att industrins expansion utgjorde grunden för tillväxt inom relaterade sektorer som servicenäringar och byggnadsverksamhet. Wallander framhöll i det här avseendet att verkstadsindustrin var den enda betydelsefulla industrigren som man kunde vänta sig krävde mer arbetskraft. Anledningen var att verkstadsindustrin producerade investeringsvaror till andra industribranscher och kapitalvaror inom snabbt växande marknader som exempelvis bilar och hushållsapparater.¹⁰¹

Enligt Wallander dock skapade den norrländska verkstadsindustrin dock inte nya sysselsättningsmöjligheter i den takt som krävdes för att fånga upp arbetskraftöverskottet. Wallander hänvisade i det här avseendet till en undersökning av ekonomen Erik Dahmén, som hade studerat den norrländska verkstadsindustrins expansion under 1950-talet. Enligt Dahmén undersökning sysselsatte den norrländska verkstadsindustrin vid 1950-talets början 13 000 personer och 19 500 personer vid dess slut. Det hade alltså inträffat en sysselsättningsökning på 50 procent.¹⁰² Denna ökning var enligt Wallander ett tecken på att den norrländska verkstadsindustrin utvecklades i positiv riktning. För att verkstadsindustrin skulle ha kunnat absorbera det norrländska arbetskraftsöverskottet, skulle den enligt Wallander dock ha behövt öka sin sysselsättning med drygt 150 procent.¹⁰³

Mot denna bakgrund menade Wallander att det var motiverat för samhället att ingripa för att styra utvecklingen under en kortare övergångsperiod. Denna extra hjälp skulle då kunna åstadkomma en snabbare utveckling för den norrländska verkstadsindustrin än vad som tidigare uppnåtts. Ett statligt stöd till den norrländska verkstadsindustrin skulle därmed förstärka den positiva utveckling som pågick.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Wallander (1964), s. 15.

¹⁰¹ Wallander (1964), s. 15.

¹⁰² Dahmén (1964).

¹⁰³ Wallander (1964), s. 16f.

¹⁰⁴ Wallander (1964), s. 17.

Wallander menade även att det var att åstadkomma en så smidig anpassning som möjligt på de delar av landsbygden som ofrånkomligen avfolkades. Han underskattade inte de sociala problem som uppstod i en sådan situation. Enligt Wallander var det emellertid inte meningsfullt att den ekonomiska politiken borde syfta till att vända befolkningsutvecklingen. Istället borde målsättningen vara att tillvara användbara tillgångar och resurser och använda dessa inom mer produktiva områden.¹⁰⁵

Ett annat problem som diskuterades av Wallander var företagarens roll i den ekonomiska utvecklingen. Lokaliseringspolitikens borde därför innehålla åtgärder för rekrytering och utbildning av företagare. Wallander framhöll i det här avseendet betydelsen av entreprenörskap och företaganda i vad han kallade en gynnsam industriell miljö, vilket hade stor betydelse för uppkomsten och utvecklingen av företagariniciativ. Han framhöll också att attraktiva boendemiljöer på industriorterna hade stor betydelse för att företagen skulle kunna rekrytera kvalificerad personal.¹⁰⁶

Denna syn på dynamik och innovation kom även till uttryck i företagsledaren Curt Nicolins kommentar till lokaliseringstuderingens förslag då de diskuterades under Norrlandsmässan 1963. Enligt Nicolin fanns det en risk i att fixera sig vid de summor, som staten anslog till företagsstöden. Detta stöd var enligt Nicolin inte i sig någon garanti för att företagen skulle bli framgångsrika. Istället var det goda idéer och djärv fantasi som var den avgörande faktorn bakom framgångsrikt företagande.¹⁰⁷

En annan dimension i *Norrländska framtidsperspektiv* uppmärksammades av kulturgeografen Bylund när han anmälde boken genom en understreckare i *Svenska Dagbladet* i september 1964. Bylund, som detta år utnämndes till professor i kulturgeografi vid Umeå universitet, uppmärksammade ett påstående i boken av ekonomen Odd Gulbrandsen och geografen Esse Lövgren att basindustrins verksamhet hade fått relativt små spridningseffekter, vilket hade påverkat den norrländska verkstadsindustrins utveckling negativt. Visserligen hade skogsindustrin utnyttjat ett antal underleverantörer inom den norrländska verkstadsindu-

¹⁰⁵ Wallander (1964), s. 17f. Detta perspektiv hade Wallander även belyst i sin avhandling, Wallander (1948).

¹⁰⁶ Wallander (1964), s. 18f.

¹⁰⁷ Nicolin (1963).

strin som var specialiserade på produkter för det mekaniserade skogsbruket. I övrigt hade de norrländska storföretagen dock till övervägande del utnyttjat underleverantörer från Syd- och Mellansverige eller utlandet.¹⁰⁸

Bylund, som vid denna tidpunkt uppenbarligen reviderat sitt synsätt på basindustrins roll i den norrländska ekonomin, menade i det här avseendet att ett av målen för lokaliseringpolitiken borde vara att se till att de storföretag som kunde ge den största spridningseffekten lokaliserades till Norrland. Dessa storföretag behövde dock inte uteslutande vara relaterade till skogs- och malmrelaterad produktion och vattenkraft, utan kunde finnas inom andra branscher. En sådan modell med statligt garanterade underleverantörskedjor mellan stora och små företag kunde sedan bidra till att skapa en industriell miljö där nya företag skapades och dit kvalificerad arbetskraft lättare kunde rekryteras.¹⁰⁹

Som framgår, kännetecknades debatten av ett rikt ekonomiskt tankegods. Exempelvis motsvarar Wallanders syn på verkstadsindustrin som drivande sektor under ekonomisk utveckling på ett tydligt sätt grundtanken inom den gren av utvecklingsekonomin som fokuserar på *big push industrialization*. Grundtanken inom denna teoribildning är att expansionen inom en given sektor (i Wallanders fall verkstadsindustrin) kan bidra till att utöka andra sektorer marknader. För att en sådan effekt är det dock nödvändigt att investeringarna i ekonomin koordineras, vilket kan lösas genom statlig styrning av kapitalflöden (det vill säga de lokaliseringspolitiska stöden).¹¹⁰

Lokaliseringpolitiken tolkades på detta sätt som en utvecklingsstrategi för att Norrland som eftersläpande region skulle komma i kapp resten av Sverige. Investeringarnas roll för ekonomisk utveckling och statens roll i detta sammanhang var under efterkrigsperioden ett vanligt område för forskning om hur eftersläpande länder snabbt skulle komma i kapp industriländerna under efterkrigstiden. Som exempel på forskare med stor genomslags-

¹⁰⁸ Lövgren & Gulbrandsen (1964).

¹⁰⁹ Bylund (1964).

¹¹⁰ En översikt av *big push industrialization*-tänkandet görs av bland andra Murphy, Schleifer & Vishny (1989).

kraft inom utvecklings- och tillväxtekonomin under denna period kan Walt Rostow och Alexander Gerschenkron nämnas.¹¹¹

En annan utvecklingstanke som kom till uttryck i *Norrländska framtidsperspektiv* var ekonomisk-historikern Douglass C. Norths exportbasteori. I Norths teoretiska modell vidareutvecklade han påståendet att impulsen till en regions utveckling kan komma från en extern efterfrågan på någon eller några lokalt producerade varor. North framhöll att den lokala inkomstökningen från exportproduktionen kunde leda till stigande efterfrågan på både varor och tjänster. Dessa varor och tjänster kunde då delvis produceras lokalt, vilket i kombination med infrastrukturella investeringar som gynnade sådan verksamhet innebar att ett mer differentierat näringsliv fick möjlighet att växa fram.¹¹² Lövgren & Gulbrandsen och Bylund konstaterade alltså att sådana effekter kunde vara mycket gynnsamma för Norrlands del, men ännu inte hade utvecklats i tillräcklig utsträckning. Det regionala exportsug som basindustrin trots allt hade skapat hade istället tillfredsställts av producenter utanför Norrland.¹¹³

En tredje utvecklingstanke härstammar från den så kallade ”svenska tillväxtskolan”, dit åtminstone Erik Dahmén och Jan Wallander, om inte fler av författarna i *Norrländska framtidsperspektiv*, brukar hänföras. Den svenska tillväxtskolan betraktar ekonomisk tillväxt som en evolutionär process där entreprenörskap och institutioner spelar en central roll. Enligt den svenska tillväxtskolan är jämvikt i ekonomin ett underordnat tillstånd. Istället är det centrala kännetecknet för en framgångsrik ekonomi att nya strukturer ständigt utmanar gamla i en schumpeteriansk process av kreativ förstörelse som leder till ekonomisk utveckling.¹¹⁴

Vid mitten av 1960-talet var innovationsförmåga och entreprenörskap inte något som betonades i vare sig den allmänna ekonomiska politiken eller regionalpolitiken. Dahmén riktade ofta kritik mot detta förhållande i den ekonomiska debatten och menade att staten borde ta större hänsyn till det faktum att omvandling var en oundgänglig del i ett tillväxt-

¹¹¹ Rostow (1960), Gerschenkron (1962).

¹¹² North (1955) och North (1966).

¹¹³ Lövgren & Gulbrandsen (1964), s. 35f.

¹¹⁴ Johansson & Karlsson (2002), s. 17f.

förlopp.¹¹⁵ Vi kan alltså tolka resonemangen under Norrlandsmässan 1963 och i *Norrländska framtidsperspektiv* som en del av denna kritik mot att den ekonomiska politiken var alltför förenklad. Enligt den svenska tillväxtskolan krävdes det åtskilligt mer än de planerade insatserna inom lokaliseringpolitiken för att en framgångsrik tillverkningsindustri skulle utvecklas i Norrland.

4.2 Regionalpolitikens aktörer och begränsningar

För Norrlands del innebar lokaliseringpolitikens införande en nivåförskjutning av den norrländska utvecklingsproblematiken. Landsdelsproblematiken tonades nu ned till förmån för situationen i de enskilda länen. Denna utveckling hade inletts redan under 1950-talets sista år, då ett utredningsarbete hade påbörjats i flera av Norrlandslänen. Gemensamt för dessa utredningar var att prognoser inom olika områden och inventeringar av tillgångar stod i fokus.¹¹⁶ Exempelvis utarbetade landstinget i Norrbotten den så kallade ”Inlandsutredningen”, som publicerades 1963.¹¹⁷ Även i Västernorrland och Jämtland gjordes liknande utredningar.¹¹⁸

Kravet på länsstyrelserna att planera och göra framskrivningar av befolkning och arbetskraft förstärktes sedan efter 1965, då lokaliseringpolitiken började implementeras. Länsstyrelserna inrättade då regionalekonomiska enheter för detta arbete. Arbetet inom dessa enheter krävde akademiskt utbildade experter med den avancerade kompetens inom statistik, ekonometri och kvantitativa rumsliga metoder som krävdes för att utarbeta länsplanerna.

Det övergripande intrycket av de första utvecklingsplanerna hos de olika länen i Norrland är att de bakomliggande strategierna var påfallande likartade.¹¹⁹ De utvecklingsidéer som kom till uttryck i länsplanerna hade inte förändrats nämnvärt sedan Norrlandskommitténs dagar. Genom länsplanerna formaliserade aktörerna i Norrland därmed den regional ut-

¹¹⁵ Westberg (2007), s. 63.

¹¹⁶ Jämför Gillberg (1962).

¹¹⁷ Norrbottens Läns Landstings Näringskommitté (1963).

¹¹⁸ Länsstyrelsen i Västernorrlands Län (1963); SOU 1962:1.

¹¹⁹ Se exempelvis remissvaren från länsstyrelserna på förslagen i lokaliseringspolitiska utredningens huvudbetänkande, SOU 1963:58, som är tryckta i Norrlandsförbundet (1964).

vecklingsmodell som tidigare hade befunnit sig på idéstadiet. I länsplanerna utgjorde offentlig sektor och basindustri tillsammans med utlokaliserad tillverkningsindustri grunden i den tilltänkta (och i många fall realiserade) ekonomiska strukturen i länen.¹²⁰

I ett avseende innebar regionalpolitikens införande en nivåförskjutning i den norrländska elitens inflytande. Den politiska och kulturella elit som hade dominerat Norrlandskommittén och Norrlandsförbundet hamnade nu i bakgrunden till förmån för en yngre generation experter. Samtliga dessa aktörer hade dock en gemensam syn på lokaliseringpolitiken och hur den borde implementeras i Norrland. År 1963 utgav Norrlandsförbundet ett häfte med titeln *Norrlands framtid – avfolkning eller utveckling*.¹²¹ I denna skrift betraktades möjligheterna till att utlokalisera verkstadsindustri till Norrland som en ”väg till tryggad framtid”.¹²² För att Norrland på detta sätt skulle konvergera i förhållande till övriga Sverige krävdes det dock omfattande statligt stöd. Dessa krav sammanfattades med följande formulering:

Vad det hela tiden är fråga om är krav på samhället att lämna sitt bidrag till strävandena att sörja för en sådan utveckling av norrländskt näringsliv, att full sysselsättning skall kunna upprätthållas också i Norrland utan att en mer eller mindre frivillig avfolkning skall behöva tillgripas som en från både mänsklig och samhällelig synpunkt betänklilig nödlösning.¹²³

I *Norrländska framtidsperspektiv* kritiserade Lövgren och Gulbrandsen detta synsätt på ett kraftfullt sätt. De ansåg att den var ett uttryck för den brist på endogena tillväxtidéer som fanns i Norrland. Författarna gjorde i sitt kapitel bland annat ett bokslut över den norrländska ekonomiska utvecklingen under efterkrigstiden. De noterade visserligen att Norrland hade haft en snabb utvecklingstakt. Detta gällde inte bara verkstadsindustrins utveckling. Lövgren och Gulbrandsen noterade också att servicesektorn hade upplevt en påtaglig utveckling i samband med den offentliga sektorns expansion med tillkomsten av kvalificerad sjukvård och högre utbildning. Författarna frågade sig därför varför den snabba norr-

¹²⁰ En sammanfattning av de första länsplanerna, som påbörjades 1967 och redovisades 1969, finns i SOU 1969:27.

¹²¹ Synen på lokaliseringpolitiken hos Norrlandsförbundet och Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen redovisas även i Norrlandsförbundet (1964), där remisvaren från dessa aktörer på den lokaliseringpolitiska utredningens förslag redovisades.

¹²² Gillberg (1963), s. 55.

¹²³ Gillberg (1963), s. 59f.

ländska urbaniseringen ändå inte hade räckt till för att absorbera den norrländska arbetskraften?

Deras enkla svar var att Norrland saknade en storstad. Resonemanget byggde på att den koncentration av befolkningen till västra Sverige och Mälardalen som hade förekommit under efterkrigstiden kunde hänföras till tillväxten hos Stockholm, Göteborg och Malmö och andra städer med mer än 50 000 invånare. Lövgren och Gulbrandsen menade att en orsak till att ingen norrländsk stad växte snabbare än de övriga och därmed inte heller kunde attrahera de norrlänningar som istället valde att migrera var den konflikt som fanns mellan de norrländska städerna om statliga resurser. De befarade att denna tendens till och med skulle kunna förstärkas i samband med lokaliseringens införande. Det var därför inte säkert att lokaliseringens politik blev en optimal lösning för befolkningsutvecklingen i Norrland på det sättet som många norrländska aktörer hoppades.¹²⁴

4.3 Debatten om transportkostnader som regionalpolitiskt instrument

Det mest uppmärksammade arbetet som publicerades i samband med den lokaliseringens politiska utredningen var kulturgeografen Gunnar Törnqvists avhandling om industrilokalisering och transportkostnader. Törnqvists avhandling hade två forskningsfrågor. Den första frågeställningen var empirisk och bestod av en beskrivning av industrins utveckling och lokalisering efter andra världskriget utifrån ett regionalt perspektiv. Den andra frågeställningen var analytisk och innebar en undersökning som belyste de företagsekonomiska förutsättningarna för industriell produktion och förädlingsverksamhet inom olika delar av Sverige. I avhandlingen behandlade Törnqvist den första empiriska frågeställningen relativt kortfattat. Hans huvudsyfte var att analysera varför industrier hade *lokaliserats* - det vill säga nyetablerats, flyttats eller utlagts som filialer - till en viss plats under efterkrigstiden.

Törnqvist utgick i denna analys från kostnadsminimeringsteorin och antog därigenom att enskilda företag sökte en optimal lokalisering som minimerar produktionskostnaderna. Han konstaterade utifrån ett empiriskt material som hade samlats in från 792 produktionsenheter som lokaliserats att det i många fall inte var möjligt att utgå från att valet av

¹²⁴ Lövgren & Gulbrandsen (1964), s. 37.

lokaliseringsort föregicks av rationella överväganden eller prövningar av alternativa förlägningsplatser. En viktig faktor bakom företagslokalisering var kommunal näringspolitik, så kallad ”företagsraggning”. Företagen hade alltså valt sin lokalisering utifrån att det fanns lediga industrilokaler och billig tomtmark och att kommunen hade erbjudit subventioner och lån. Törnqvist konstaterade även att rent personliga hänsynstaganden ofta styrde företagens lokalisering som då förlades till företagarens ursprungliga hemort.¹²⁵

Den huvudsakliga lokaliseringsanalysen bestod sedan av en kontrafaktisk analys av hur produktionskostnaderna för företag i olika branscher skulle påverkas, givet att de fick en annan lokalisering. Som underlag för denna undersökning samlade Törnqvists undersökningsgrupp in produktions- och transportkostnader från ett stort antal företag i olika delar av landet. Han delade därför in Sverigekartan i rutor som omfattade 5x5 mil. Ett företags kostnader för produktion i en given ruta, där det ursprungligen var lokaliserat, beräknades sedan. Därefter simulerades kostnadsutvecklingen i alternativa rutor med hjälp av datorer tills dess att Törnqvist fick fram kostnadsuppgifter för företaget i 182 alternativa orter i Sverige.¹²⁶

Ett av Törnqvists huvudresultat var att för betydande grupper av svensk industri utgjorde transportkostnaderna endast en liten del av de totala produktionskostnaderna. Detta förhållande gällde de flesta branscherna inom tillverknings- och verkstadsindustrin. För verkstadsindustrin uppgick transportkostnaderna exempelvis endast till mellan 1 och 5 procent av de totala produktionskostnaderna i de alternativa lokaliseringsalternativen. Andelen 5 procent gällde då för relativt tung verkstadsindustri som gjuterier, karosserifabriker och tillverkare av vägmaskiner i de mest ogynnsamma transportkostnadslägena inom landet.¹²⁷

Detta förhållande skiljde dessa ”rörliga” anläggningar från dem som enligt Törnqvist var ”transportorienterade”. Med utgångspunkt från Webers terminologi hade de transportorienterade företagen delats in i råvaruorienterade och marknadsorienterade anläggningar.

¹²⁵ Törnqvist (1963), s. 378.

¹²⁶ Törnqvist (1963), kapitel 6.

¹²⁷ Törnqvist (1963), s. 372ff.

Som exempel på råvarorienterade anläggningar nämndes järnbruk och sågverk. Marknadsorienterade anläggningar kunde vara bryggerier och mejerier.¹²⁸

Vad var då den avgörande kostnadsposten vid en industrilokalisering för de rörliga företagen? Törnqvist ställde i det här avseendet transportkostnaderna i relation till den totala produktionskostnaden, det vill säga alla de kostnader som fordrades för att tillverka en vara och ställa den till köparens förfogande. Den kostnad som enligt Törnqvist hade störst påverkan på lokaliseringsförutsättningarna var kostnaderna för arbetskraften. För verkstadsindustrin varierade lönekostnaderna för tjänstemän och arbetare mellan 30 och 35 procent av de totala produktionskostnaderna. De regionala lönevariationerna var därför av väsentligt större betydelse ur lokaliseringssynpunkt än de regionala transportkostnadsvariationerna.¹²⁹

Den slutsats som den lokaliseringpolitiska utredningen drog av Törnqvists undersökning var att ett stort antal orter i Sverige var likvärdiga eller i det närmaste likvärdiga från transportkostnadssynpunkt.¹³⁰ Eftersom de falsifierade det samband mellan transportkostnader och industrilokalisering som norrländska intressegrupper länge hade antagit fanns, hade resultaten i Törnqvists undersökning därför mycket starka policyimplikationer. I Norrland fanns det bland annat ett långsiktigt ideal inom järnvägspolitiken, där järnvägen ansågs vara det lämpliga instrumentet för att ”bryta bygd” och skapa tillväxt och industrialisering.¹³¹ Fraktreduceringar genom justeringar av SJ:s taxor ansågs därför som ett lämpligt instrument som kunde bidra till att differentiera den norrländska ekonomin.¹³² Efter Törnqvists undersökning blev det därmed svårare för norrländska intressegrupper att legitimera sådana krav på fraktsubventioner till norrländska företag.

Törnqvists resultat utmanades därför av norrländska intressegrupper under resten av 1960-talet. Redan den lokaliseringpolitiska utredningen innehöll för övrigt en delundersökning baserad på företagsenkäter som påtalade potentialen hos transportsubsidier som

¹²⁸ Törnqvist (1963), s. 374f.

¹²⁹ Törnqvist (1963), s. 375f.

¹³⁰ SOU 1963:58, s. 437.

¹³¹ Andersson-Skog (1993), s. 181f.

¹³² SOU 1946:84.

regionalpolitiskt instrument.¹³³ Efter hand upprepades sedan mantrat att trafikpolitik var en regionalpolitisk åtgärd av norrländska intressegrupper.¹³⁴ Denna process kulminerade slutligen i besluten om statliga bidrag till transportstödet och isbrytningen 1970.¹³⁵ Trots att ämnet är ytterst relevant för den norrländska industrin, försvann därmed godstransportanalysen från den regionalpolitiska debatten ända fram till 1990-talet.¹³⁶

4.4 Naturresursernas och regionalpolitikens politiska ekonomi

Vid mitten av 1960-talet intresserade sig en grupp statsvetare vid Uppsala universitet för denna typ av agerande hos norrländska intressegrupper i samband med nationella beslutsprocesser i frågor som ansågs viktiga för det norrländska samhället. Exempelvis undersökte Terence Carlbom tillkomsten av Umeå universitet utifrån detta perspektiv i sin licentiatavhandling. Carlbom undersökte varför universitet lokaliserades till Umeå och fokuserade då i första hand på utbildningen i odontologi och medicin. Ett av hans huvudresultat var att den institutionella kontexten inom utbildningspolitiken hade stor betydelse för beslutet. Utan en allmän politisk ambition på nationell nivå att utöka den högre utbildningen hade det inte blivit något universitet i Norrland över huvud taget.¹³⁷

I sin avhandling betraktade Carlbom beslutsprocesserna som ett filter, där alternativen i södra Sverige först föll bort till förmån för ett norrländskt alternativ. Han framhöll agerandet från utomstående personer och remissinstanser som ville se en högre utbildning i Norrland som särskilt betydelsefullt. En viktig drivkraft för dessa aktörers engagemang för Norrland var ofta den allmänna sociala eftersläpningen i Norrland. Landsdelen hade exempelvis avsevärt sämre tand- och sjukvårdsresurser än övriga Sverige.¹³⁸

I nästa fas av beslutsprocessen avgjordes sedan till vilken ort i Norrland det nya universitetet skulle lokaliseras. I det här avseendet hade Umeå en fördel gentemot konkurrenterna då staden på ett annat sätt var förberett på de krav som skulle ställas på en lokaliseringsort

¹³³ Backlund (1963).

¹³⁴ Regional- och trafikpolitik (1970).

¹³⁵ Pettersson (1999); Eriksson (2009).

¹³⁶ Westin & Olsson Spjut (2009), s. 235f.

¹³⁷ Carlbom (1965), s. 106.

¹³⁸ Carlbom (1965), s. 106.

för högre utbildning. Gösta Skoglunds agerande i detta sammanhang framhölls som särskilt viktigt. Det fanns därmed ett lokalt intresse av att bidra till de statliga utbildnings-satsningarna. Exempelvis anslog Landstinget i Västerbottens län avsevärda summor till samfinansiering av den infrastruktur som krävdes för att bygga upp utbildning och forskning inom odontologi och medicin. I det här avseendet gjorde Carlbom ett viktigt påpekande angående det så kallade femte exemplar av svenskt tryck som från 1951 började levereras till biblioteket i Umeå. Carlbom framhöll att det - till skillnad från vad som ibland påpekas - inte fanns något kumulativt samband mellan denna händelse och tillkomsten av universitetsutbildningen inom odontologi och medicin. Tillkomsten av denna utbildning förutsatte istället mer konkreta satsningar som laboratorier, utbildningslokaler och studentbostäder.¹³⁹

I sin licentiatavhandling gav Carlbom även en generell bild av relationen mellan olika norrländska intressegrupper under efterkrigstiden. Han beskrev den dragkamp mellan de olika norrländska städerna om statliga resurser så som den kom till uttryck inom tand- och sjukvårdsfrågor. Trots att städer som Boden och Sundsvall ville ha universitetet lokaliserat till sig, kom deras engagemang för att det skulle lokaliseras till Norrland indirekt att gynna Umeås position. Detta förhållande var ett uttryck för att norrländska intressegrupper visserligen ofta kunde vara eniga om vissa generella politiska målsättningar, särskilt i förhållande till intressen i övriga Sverige. I samband med de sakpolitiska beslutsprocesserna inom Norrlandspolitiken rådde dock ofta en stark konkurrens om de statliga medlen mellan olika regionala intressen. Carlbom belyste även strategin hos Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen inom utbildningsfrågor utifrån detta perspektiv. Han framhöll att viljan att undvika konflikter mellan de norrländska städerna påverkade organisationens strategi i sådana frågor negativt, vilket förklarar dess passiva hållning under beslutsprocesserna om högre utbildning.¹⁴⁰

Även de politiska beslutsprocesserna bakom naturresursernas utnyttjande undersöktes. Forskarna fokuserade på den intressekamp mellan konkurrerande grupper med anknyt-

¹³⁹ Carlbom (1965), kapitel 3 och 4. En sak som talar för Carlboms tes är för övrigt det faktum att större delen av det tryck som levererades till Umeå länge låg nedpackat i stadsbibliotekets källare. Det packades upp först i samband med tillkomsten av universitetsbiblioteket i slutet av 1960-talet.

¹⁴⁰ Carlbom (1965), s. 113.

ning till naturresurserna i anslutning till statens ställningstaganden om den industriella utvecklingen i Norrbotten. Deras studier innehöll därför omfattande empiriska beskrivningar av norrländska intressegrupper, exempelvis hur de formerades och vilka strategier de valde. Liksom Carlboms arbete, bidrar dessa studier därför med viktig bakgrundsinformation som är relevant för dagens studier av norrländska intressegrupper och deras agerande.¹⁴¹

Exempelvis undersökte Bo Jonsson i sin avhandling bakgrunden till 1907 års malmavtal mellan staten och Grängesbolaget. Detta avtal innebar att staten tillerkändes hälften av Sveriges två största järnmalmsfyndigheter: Loussavaara-Kiirunavaara och Gällivare malmfält. Jonsson visade att detta agerande föregicks av en intressekamp mellan utländska intressen å ena sidan och norrländska intressen tillsammans med intressen som företrädde de mellansvenska järnbruken å andra sidan. Jonsson tolkade beslutet 1907 som en idealisk kompromiss, där flera målsättningar relaterade till Norrbottensmalmen kunde uppnås. Beslutet innebar i det här avseendet att Sverige behöll kontrollen över malmen och staten kunde få inkomster från exporten. Samtidigt garanterades de framtida malmleveranserna till de mellansvenska bruken.¹⁴²

I sin licentiatavhandling undersökte Birgitta Barr de politiska besluten om Norrbottens Järnverk AB (NJA) under dess tillkomst och första uppbyggnadsperiod 1930-1946.¹⁴³ Enligt Barr kan de politiska beslutsprocesserna om NJA tolkas som en intressekamp mellan två grupper. Den ena gruppen, som Barr kallade ”Norrbottengruppen”, var en regional intressegrupp i Norrbotten som arbetade för ett statligt engagemang i NJA. Den andra gruppen, enligt Barr ”Höger-järnintressentgruppen”, bestod av riksdagsledamöter från Högerpartiet och aktörer knutna till Jernkontoret och de mellansvenska järnbruken. Denna grupp motarbetade tanken på ett järnverk i Norrbotten.¹⁴⁴

¹⁴¹ Jämför exempelvis Jonsson (2009).

¹⁴² Jonsson (1969). En annan studie som behandlar detta skeende är historikern Sverker Oredssons avhandling om järnvägspolitiken under 1800-talets senare hälft, Oredsson (1969). I denna avhandling behandlar han de politiska besluten om järnvägarna i Norrland utförligt, bland annat mot bakgrund av synen på naturresursernas utnyttjande.

¹⁴³ Riksdagsbeslutet om NJA fattades 1939 och de första anläggningarna invigdes 1945.

¹⁴⁴ Barr (u.å), s. 141ff.

En brist i Barrs studie är att hon undvek att explicit förklara varför beslutet om NJA fattades. Förtjänsten hos hennes licentiatavhandling ligger däremot i den omfattande beskrivningen av Norrbottensgruppens mobilisering, resurser och agerande. Norrbottensgruppen visade i det här avseendet stora likheter med de övriga norrländska intressegrupper som uppstod under efterkrigstiden. Som exempel kan nämnas att den var sammansatt av flera olika typer av aktörer. Samtliga partier i länet ingick i gruppen och den hade representanter från riksdagen, länsstyrelsen, landstinget och kommuner i Norrbotten samt från industrin. Detta innebar att Norrbottensgruppen var aktiv på flera olika arenor i sitt påtryckningsarbete.¹⁴⁵

I en annan licentiatuppsats studerade Sten Johansson den statliga styrningen av AB Statens Skogsindustrier, som var den dominerande skogsindustrin i Norrbotten under efterkrigstiden. Johansson fokuserade på den politiska konflikt som fanns i fråga om relationen mellan Domänverket och ASSI. Domänverket var ett affärsverk som förvaltade de statliga skogstillgångarna. Till följd av sysselsättningsproblemen i Norrbotten under mellankrigstiden hade Domänverket instruerats att inleda industriell förädling av skogsråvara. Under 1930-talets sista år hade denna förädlingsverksamhet hade blivit så omfattande (med undantag för SCA Munksundsgruppen svarade Domänverket faktiskt för all skogsindustriell produktion i Norrbotten) att en organisationsförändring genomfördes i början av 1940-talet. År 1941 bildades därför ASSI som ett dotterbolag till Domänverket.¹⁴⁶

Denna relation gav ASSI en särställning framför övriga företag när det gällde kapitalförsörjningen. Instruktionen från staten att Domänverket skulle förse ASSI med rörelsekapital gjorde att ASSI inte behövde låna pengar på marknaden och därmed undvek de kreditrestriktioner som gällde för de privata företagen. ASSI kunde även köpa skogsråvara på kredit från Domänverket, vilket andra skogsindustrier inte kunde. Denna situation fick till följd att ASSI först kunde investera utan att vända sig till staten och begära kapital. Istället ökade ASSI kraftigt råvaruskulden till Domänverket, samtidigt som företaget belånade sina produkter hos kunderna. På detta sätt kunde ASSI lösgöra kortfristig kapital till investeringar. Denna metod ledde dock även till upprepade situationer med likviditetsbrist. I

¹⁴⁵ Barr (u.å).

¹⁴⁶ Johansson (u.å), s. 196.

sådana situationer stod staten inför valet att ge ASSI subsidier eller låta företaget gå i konkurs. De statliga subsidier som ASSI då tog emot användes sedan till att finansiera redan gjorda investeringar. Statens styrning av ASSI gav därför upphov till en näringspolitisk debatt, där Folkpartiet och Högerpartiet kritiserade den godtyckliga statliga inställningen till företaget. Denna debatt resulterade i att ASSI skiljdes från Domänverket 1957.¹⁴⁷

En annan studie av de politiska förhållandena i Norrbotten är Bengt Mattis licentiatuppsats, där han analyserade varför Sveriges Kommunistiska Parti (SKP) hade haft en så stark ställning i Norrbottens län i samband med andrakammarvalen under perioden 1914-1964. En faktor som Matti pekade på var att den kommunistiska rörelsen i Norrbotten inte hade upplevt en sådan partisplittring under mellankrigstiden som kännetecknade exempelvis Gävleborgs och Västernorrlands län. I dessa län hade socialdemokratin gynnats av partisplittringen, medan den först efter andra världskriget nådde samma ställning i Norrbotten som i övriga Norrlandslän.¹⁴⁸

En annan förklaring till SKP:s valframgångar var att partiet hade lyckats attrahera en relativt stor grupp av pålitliga kärnväljare. SKP hade tidigt attraherat skogsarbetarna i Norrbottens län. Partiet hade i detta avseende på ett framgångsrikt sätt kunnat nå ut till tidigare politiskt anonyma glesbygdsområden och därmed fått en stark ställning i socialt isolerade och ekonomiskt eftersatta områden. Kommunismen var dock lika svag de minst utvecklade områdena som i de mest välutvecklade områdena.¹⁴⁹ Matti pekade i detta avseende på en annan faktor, som skapade lokala skillnader mellan kommunismens styrka i Norrbotten. Han undersökte sambandet mellan kyrksamhet och kommunism och kom fram till att det fanns ett klart negativt samband mellan dessa variabler. Kommunismen var därför svag på platser där befolkningen var religiös. Dessa platser tillhörde de mindre utvecklade i Norrbotten. Det negativa sambandet mellan kyrksamhet och kommunism förhållande förklarade enligt Matti även kommunismens relativt svaga position i Västerbotten, som hade en högre kyrksamhet än Norrbotten.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Johansson (u.å), s. 197ff.

¹⁴⁸ Matti (1967), s. 168.

¹⁴⁹ Matti (1967), s. 168ff.

¹⁵⁰ Matti (1967), s. 170f.

5. SAMMANFATTNING OCH ANALYS

Denna forskningsöversikt har påvisat tre intressanta särdrag inom forskningen och debatten om befolkning och försörjning i Norrland under efterkrigstiden. Det första särdraget bestod i att även om det naturligtvis finns många exempel på fristående forskning, exempelvis inom ekonomisk geografi och statsvetenskap, kom området att präglas av normativa och politiserande ambitioner. Det allmänna intrycket blir att motivationen bakom de flesta arbeten var att göra ett ställningstagande i debatten om Norrland. Ett antal arbeten tillkom också som en del av eller i direkt anslutning till ett statligt utredningsarbete om olika Norrlandsfrågor. Ambitionen att knyta det egna bidraget till den internationella forskningen förefaller därmed att ha hamnat i andra hand. Detta förhållande innebar dock inte att forskningen saknade internationell anknytning eller kännetecknades av excellens. Snarare återspeglade den allmänna trender inom internationell ekonomisk forskning, utan att för den skull innehålla explicita referenser och citeringar.

Figur 5.1 illustrerar denna integration mellan forskning och politik i Norrlandsdebatten. Figur 5.1 visar även ett andra särdrag i denna debatt. Trots att både kritik och tydliga alternativ alltså formulerades inom den ekonomiska forskningen, höll den norrländska eliten konsekvent fast vid sin utvecklingsstrategi. Om det således fanns en stark interaktion mellan forskning och samhällsdebatt inom forskarsamhället, var denna interaktion inte lika stark mellan den norrländska eliten och forskningen. I det här avseendet är det dock även värt att påpeka att vissa forskares roller förmodligen var melerade på ett sätt där det är svårt att skilja mellan vetenskaplig ambition och politiskt engagemang. Exempelvis verkar Erik Bylunds ställning inom Norrlandsförbundet till stor del ha varit kopplad till hans roll som ledande glesbygdsforskare.¹⁵¹

¹⁵¹ Det bör dock med emfas betonas att det i det här avseendet finns en stark skiljelinje mellan exempelvis Erik Bylunds samhällspolitiska utblickar och det tonfall som dominerade en rad debattböcker, exempelvis Näslund & Persson (1972), Nilsson (1970) och Balgård (1970), som behandlade den ekonomiska och sociala utvecklingen i Norrland under efterkrigstiden. Författarna gör i dessa debattböcker subjektiva tolkningar av denna utveckling som i stort sett saknar vetenskaplig grund. De gav istället uttryck för en stark besvikelse att industri och tjänster inte kunde kompensera för alla de arbetstillfällen som gick förlorade i jordbruket, vilket föranledde en migration från Norrland till Syd- och Mellansverige. Den viktigaste faktorn bakom denna utveckling ansågs vara ett svek mot Norrland från statens sida. Med utgångspunkt från de naturresurser som Norrland förfogade över, förtjänade landsdelen en avsevärt bättre ekonomisk och social utveckling som då uteblev till följd av försummelser i den statliga Norrlandspolitiken. Detta polemiska perspektiv var även ett framträdande tema i en programserie om Norrland, *Frågetecknen i Norr*, som sändes i 12 avsnitt under våren 1963. Innehållet i dessa radioprogram redovisas i Söderlind (1963).

Figur 5.1: Kategorier av argument i Norrlandsdebatten avseende statens och marknadens betydelse för den ekonomiska utvecklingen mellan 1940 och 1965

	Statliga insatser kan utveckla Norrland	Statliga insatser kan inte utveckla Norrland
Marknadslösningar fungerar	<p>Åkerman (1941): En regionalpolitik är nödvändig för att diversifierade marknader skall kunna uppstå</p> <p>William-Olsson (1943): Staten kan bidra till att utveckla de norrländska städerna</p> <p>Wallander (1964): En kombination av nationella subsidier till industrin tillsammans med befintliga regionala resurser som entreprenörer, attraktiva platser och företaggaranda lyfter tillväxten</p>	<p>Gulbrandsen (1957): Den norrländska arbetskraften kan utnyttjas bättre i mer produktiva regioner</p> <p>Burenstam-Linder (1963): Regionalpolitiken är egentligen en socialpolitisk insats</p> <p>Kristiansson (1963), LO (1963): De lokala arbetsmarknaderna i Norrland är förmodligen inte tillräckligt stora</p> <p>Lövgren & Gulbrandsen (1964): Norrland saknar tillräckligt stora städer för att det skall vara attraktivt för arbetskraften att stanna kvar</p>
Marknadslösningar fungerar inte	<p>Den organiserade regionala eliten (Norrlandskommittén, Norrlandsförbundet, Samarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen): Staten är ytterst ansvarig för den ekonomiska utvecklingen i Norrland och måste anta detta ansvar</p>	<p>Delar av den norrländska eliten: Den fysiokratiska samhällsmodellen är den bästa för Norrland</p>

Källa: Bearbetning av modell och uppställning utvecklad av Westin (2010,b).

Vad kan då ligga bakom avvisandet av dessa alternativa utvecklingsstrategier till förmån för en politik som antingen syftade till att skapa ett fysiokratiskt jord- och skogsbrukarsamhälle eller en region som dominerades av offentlig verksamhet? Med en enkel förklaringsmodell kan detta förhållande förklaras utifrån begreppet ”stigberoende” så som det tillämpas inom den nya institutionella ekonomin. Den nya institutionella ekonomin har

bland annat fokuserat på att förklara varför mer ekonomiskt effektiva institutionella förhållanden inte förmår konkurrera ut mindre effektiva institutionella förhållandena i olika länder. Institutioner betraktas i det här avseendet alltså som någon form av struktur, som kan vara formell eller informell. Formella institutioner består av kodifierade lagar och regler, medan informella institutioner kan beskrivas som de normer och värderingar som existerar i samhället. Den orsak som forskningen har identifierat är att de institutionella förhållandena är så djupt rotade i samhällets kultur och historia och därmed svåra att förändra. Samtidigt som institutionerna begränsar aktörernas beslutsfattande, fungerar de alltså som en förutsättning för beslutsfattandet.¹⁵²

Överfört till en norrländsk efterkrigskontext förefaller det alltså ha utvecklats ett stigberoende som i första hand styrs av informella institutioner i form av ideologiska värderingar. Den värdering som i första hand påverkade valet mellan politiska alternativ var alltså uppfattningen att Norrland borde kompenseras för utvinningen av naturresurserna genom offentliga investeringar. Denna strategi blev då ett så överordnat mål för den norrländska eliten att den utvecklade en mistrogenhet mot alternativa utvecklingsstrategier.

Efter hand som den norrländska utvecklingsstrategin spreds inom den regionala byråkratin blev den förmodligen självförstärkande enligt den teori om institutioners påverkan på organisationer som bland annat lanserats av organisationsteoretikerna James March och Johan Olsen. March och Olsen framhåller att beslutsfattandet i en organisation kan styras av olika institutionella styrmekanismer som normer eller färdiga procedurer och beteenderegler, existerande policy, politiska preferenser och politisk kultur.¹⁵³ Organisationsteoretikerna Richard Nelson och Sidney Winter har i det här avseendet till och med hävdat att drivkraften bakom stigberoende i det politiska och ekonomiska livet är rutinerna, vilka omfattar såväl formella administrativa rutiner som rutinmässiga politiska föreställningar.¹⁵⁴

Utifrån denna teoretiska förförståelse går det exempelvis att tolka varför resultaten i Törnqvists studie om transportkostnaderna som lokaliseringsfaktor förkastades. Anled-

¹⁵² North (1993).

¹⁵³ March & Olsen (1989).

¹⁵⁴ Nelson & Winter (1982).

ningen var inte för att de ifrågasattes utifrån ett vetenskapligt perspektiv. Den förkastades förmodligen istället på grund av att slutsatserna avvek i så hög utsträckning från värderingen om att uppbyggnaden av en hemmamarknadsindustri i Norrland var beroende av statlig kompensation för företagens transportkostnader.

Som det tredje särdraget i forskningen och debatten om försörjningen i Norrland under efterkrigstiden måste den idag framträdande diskussionen om den norrländska attraktiviteten och dess möjligheter att attrahera människor och företagande i konkurrens med resten av Sverige framhållas. Redan under 1940-talet utvecklade William-Olsson alltså en hypotes om att befolkningen sökte sig från Norrland därför att andra platser var roligare att bo på eller gav bättre förutsättningar för att förverkliga ett livsprojekt. Större städer och områden med fokuserad och tydlig kvalitet i Norrland har fram till idag ännu inte utvecklats i någon större utsträckning och dilemmat för den regionala eliten är därmed detsamma som för 70 år sedan.¹⁵⁵

Slutligen bör det även nämnas att den regionalvetenskapliga forskningen om Norrland under efterkrigstiden på ett förtjänstfullt sätt fångade upp tre områden som fortfarande har stor betydelse för regionalvetenskaplig forskning. Det första området är ekonomisk-geografisk lokaliseringsteori, där fortsatt forskning om olika ekonomiska aktiviteters lokaliserings- och spridningsmönster i Norrland är angelägen. Det andra området är politisk ekonomi, där den norrländska elitens organisering samt mobilisering och agerande inom intressegrupper är ett kontinuerligt inslag i samhällslivet. Det tredje området är forskning om städers och agglomerationers utveckling. Bakgrunden till detta forskningsbehov är att arbetskraftens rörlighet, mobilitet och interaktion i den norrländska ekonomin måste öka. För att en region ska kunna sin öka innovationsförmåga, dynamik och tillväxt är det nödvändigt att det uppstår marknader för tjänster och service i agglomerationer där den ekonomiska miljön och därmed den internationella konkurrenskraften gynnas av en välutbildad arbetskraft med hög kompetens. Sådana utvecklingsmönster studeras bland annat inom den så kallade *urban economics*-traditionen samt inom urban- och socialgeografi, där andelen norrländska fallstudier otvivelaktigen måste öka i framtiden.

¹⁵⁵ Westin (2010,b).

Käll- och litteraturförteckning

TRYCKTA KÄLLOR

Riksdagen

Riksdagstryck med bihang 1941-1964

Statens Offentliga Utredningar (SOU)

SOU 1943:39, *Utredning angående Norrlands näringsliv. Förberedande undersökning.*

SOU 1946:84, *Betänkande angående vissa åtgärder till förbättrande av transportförhållandena i Norrland.* Stockholm.

SOU 1949:1, *Norrlandskommitténs principbetänkande del 1: Norrländska utvecklingslinjer.*

SOU 1949:2, *Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen, Särskilda utredningar.*

SOU 1949:3, *Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen, Utlåtanden och förslag i vissa frågor.*

SOU 1951:6, *Näringslivets lokalisering.*

SOU 1963:58, *Aktiv lokaliseringspolitik. Betänkande angivet av kommittén för näringslivets lokalisering.*

SOU 1962:1, *Skogstillgångarna i Jämtlands län: Förslag till bättre utnyttjande.*

SOU 1969:27, *Länsplanering 1967:redogörelse.*

Länsstyrelserna

Länsstyrelsen i Västernorrlands Län (1963), *Y 70, länsutredning för Västernorrlands län, en studie av befolkning och näringsliv med prognos för 1970*, Länsstyrelsen i Västernorrlands Län, Härnösand.

Norrbottnens Läns Landstings Näringskommitté (1963), *Inlandsutredningen. En undersökning av näringslivet och dess utvecklingsmöjligheter i kommunerna Arjeplog, Arvidsjaur och Jokkmokk.* Luleå.

Regional- och trafikpolitik (1970), (länsstyrelsernas och planeringsrådets i Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län gemensamma hemställan angående en översyn av kommunikationsfrågor med regionalpolitisk betydelse). Luleå.

Norrlandsförbundets skriftserie

Hammarström, U. (1958), *Norrlands befolkningsfråga. Utflyttningen av ungdom från Norrland och försvaret*, (Norrlandsförbundets Skriftserie – Nr 3), Sundsvall.

Gillberg, J. (1963), *Norrlands framtid – avfolkning eller utveckling*, (Norrlandsförbundets skriftserie – Nr 6), Sundsvall.

Norrlandsförbundet (1964), *Satsa på Norrland. Sju remissvar på betänkandet Aktiv lokaliseringspolitik samt riktlinjerna för regeringens proposition i sammandrag*, (Norrlandsförbundets skriftserie – Nr 7), Sundsvall.

Vedin, J.-B. (1969), *Norrlandsförbundet och Norrländsk Tidskrift under femton år*, (Norrlandsförbundets Skriftserie – Nr 8), Sundsvall.

Norrlandsmässan

Handlingar från Norrlandsmässan 1958, 1959, 1963.

Nicolin, C. (1963), Debattinlägg under Norrlandsmässan 1963.

Wallander, J. (1963), Debattinlägg under Norrlandsmässan 1963.

Norrländsk Tidskrift

Signerade bidrag

Bylund, E. (1959), "Norrland som kulturgeografisk region", *Norrländsk Tidskrift* nr 2/1959

Dahlstedt, K.-H. (1960), "Detta är Norrland", *Norrländsk Tidskrift* nr 3/1960

Wik, H. (1960), "Norrlands näringsliv – en översikt med några jämförande synpunkter", *Norrländsk Tidskrift* nr 2/1960

Osignerade bidrag

"Norrland behöver ungdomarna", *Norrländsk Tidskrift* nr 3/1952

"Norrlands landsbygd behöver småföretag som motverkar utflyttningen", *Norrländsk Tidskrift* nr 1/1954

"Jordbruket ger arbetskraft till skogar, gruvor och industri", *Norrländsk Tidskrift* nr 2/1955

"Landsbygden mister unga krafter", *Norrländsk Tidskrift* nr 1/1958

Nationalekonomiska föreningen

Nationalekonomiska föreningens förhandlingar den 5 december 1963

Landsorganisationen

Landsorganisationen (1961), *Samordnad näringspolitik*, Stockholm.

Dagstidningar

Signerade bidrag

Bylund, E. (1964), "Perspektiv på Norrland", *Svenska Dagbladet* 9 september 1964

Osignerade bidrag

”RLF-ledningen med fana i spetsen för kravaller. Uppjagad demonstrant försökte slita kavajen av Netzen”, *Västerbottens Folkblad* 25 maj 1958

LITTERATUR OCH BEARBETNINGAR

Andersson-Skog, L. (1993), ”Såsom allmänna inrättningar till gagnet, men affärsföretag till namnet”. SJ, järnvägspolitiken och den ekonomiska omvandlingen efter 1920, (Umeå Studies in Economic History Nr 17), Umeå.

Andersson-Skog, L. (2001), ”Compensating the Periphery: Railway Policy and Regional Interest Groups in Northern Sweden”, i Magnusson, L. & Ottosson, J. (eds), *The State, Regulation and the Economy – An Historical Perspective*, Edward Elgar, Cheltenham.

Anstrin, H. (1944), *Norrlandsbibliografi*, (Industrins Utredningsinstitut), Stockholm.

Arpi, G., Hjulström, F. & Lövgren, E. (1955), *Sundsvallsdistriktet 1850-1950*, (Geographica 26), Uppsala.

Backlund, L. (1963), ”Fraktreducering av norrländsk industri som lokaliseringbefrämjande åtgärd”, i SOU 1963:62, *Aktiv lokaliseringspolitik*, bilaga II, särskilda utredningar. Stockholm.

Balgård, G. (1970), *Angår det Sverige om Norrland finns?*, Norstedts, Stockholm.

Barr, B. (u.å), ”Tillkomsten av Norrbottens järnverk. Ett försök till grupp- och debattanalys”, (Opublicerad licentiatuppsats, Statsvetenskapliga Institutionen, Uppsala Universitet), Uppsala.

Bylund, E. (1955), ”Norrbottniska näringsfrågor, ett diskussionsinlägg”, i *Geografdagarna 1955*.

Bylund, E. (1956), *Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m. år 1867*, (Geographica 30), Uppsala.

Bäcklund, D. (1988), *I industrisambällets utkant: småbrukens omvandling i Lappmarken 1870-1970*, (Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar, 34), Umeå.

Bäcklund, D. (1999), *Befolkningen och regionerna: ett fågelperspektiv på regional ekonomisk utveckling i Sverige från 1820 och framåt*, (SIR-rapport 110), Östersund.

Carlbon, T. (1965), *Tillkomsten av Universitet i Umeå. En studie i kommunal aktivitet och statlig lokaliseringspolitik* (Opublicerad licentiatuppsats, Statsvetenskapliga Institutionen, Uppsala Universitet), Uppsala.

Dahmén, E. (1964), ”Industriell sysselsättning och företagsbildning i Norrland”, i *Norrländska Framtidsperspektiv*, Sundsvallsbanken, Sundsvall.

- Danell, T. (1995), "Regionala särdrag i norrländskt näringsliv under efterkrigstiden". I Holm, E. & Wiberg, U. (1995), *Samhällseffekter av Umeå Universitet*, (Regional Dimensions Working Paper No 1 1995). Umeå.
- Enequist, G. (1937), *Nedre Luledalens byar: En kulturgeografisk studie*, (Geographica 4), Uppsala.
- Enequist, G. (1959), "Region – något om termen och begreppet", *Statistisk Tidskrift*, 1959:3: 135-141.
- Eriksson, M. (2009), *Trafikpolitik och regional omvandling. Beslutsprocesserna om isbrytningen längs Norrlandskusten 1940-1975*, (Umeå Studies in Economic History 37), Umeå.
- Frank, A.G., (1970), *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika: historiska studier över Chile och Brasilien*, (Zenitserien 7), Stockholm.
- Gerschenkron, A. (1962), *Economic Backwardness in Historical Perspective: a book of essays*, Harvard Belknap Press, Cambridge.
- Gillberg, J. (1962), *Befolkning och arbetskraft i Norrland*, (Stencil från IUI 1962:2), Stockholm.
- Gulbrandsen, O. (1957), *Strukturomvandlingen i jordbruket*, IUI, Stockholm.
- Heldt Cassel, S. (2003), *Att tillaga en region. Den regionala maten i representationer och politik – exemplet skärgårdsmak*, (Geografiska regionstudier nr 56), Uppsala.
- Hellmér, S-O. (1964), "Vägar till litteraturen om Norrland", i *Norrländska framtidsperspektiv*, Sundsvallsbanken, Sundsvall.
- Hèrnod, T. (1941), "Industrien och Norrlands folkförsörjning", i Industriens Utredningsinstitut (1941), *Industrien och Norrlands folkförsörjning*, IUI, Stockholm.
- Hoppe, G. (1945), *Vägarna inom Norrbottens län: studier över den trafikgeografiska utvecklingen från 1500-talet fram till våra dagar*, (Geographica 16), Uppsala.
- Hultland, G. (1962), *Virkestransporterna i Kalix älvdal 1951-1960*, (Geographica 27), Uppsala.
- Industriens Utredningsinstitut (1941), *Industrien och Norrlands folkförsörjning*, IUI, Stockholm.
- Industriens Utredningsinstitut (1942,a), *Norrland. Natur, befolkning och näringar*, IUI, Stockholm.
- Industriens Utredningsinstitut (1942,b), *Tillvaratagande och förädling av mindervärdigt virke samt avfalls och biprodukter i skogsindustrien*, IUI, Stockholm.
- Industriens Utredningsinstitut (1943), *Levnadskostnaderna i Norrland*, IUI, Stockholm.

- Industriens Utredningsinstitut (1944), *De norrländska hemmamarknadsindustriernas transportkostnader*, IUI, Stockholm.
- Innis, H. (1923), *A History of the Canadian Pacific Railway*, King & Son, London.
- Innis, H. (1970), *The Fur Trade in Canada. An Introduction to Canadian Economic History*, University of Toronto Press, Toronto.
- Johansson, D & Karlson, N. (2002), ”Den svenska tillväxtskolan”, i Johansson, D. & Karlson, N. (red), *Den svenska tillväxtskolan. Om den ekonomiska utvecklingens kreativa förstörelse*. Ratio, Stockholm.
- Johansson, J. (1991), *Offentligt och privat i regionalpolitiken*, (Lund Political Studies 69), Lund.
- Johansson, S. (u.å), ”Striden om ASSI. En studie av den statliga företagsamheten inom skogsindustrin fram till år 1960”, (Opublicerad licentiatuppsats, Statsvetenskapliga Institutionen, Uppsala Universitet), Uppsala.
- Jonsson, B. (1969), *Staten och malmfälten. En studie i svensk malmfältspolitik omkring sekelskiftet*, (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala II), Stockholm.
- Jonsson, S. (2009), *Skuta på stormigt hav. SSAB under tre deennier*, (Jernkontorets bergshistoriska skriftserie 45), Stockholm.
- Järhult, D. (1958), *Arbetskraftrekruteringen vid Norrbottens Järnverk AB. En migrationsundersökning*, Sundbyberg.
- Lewis, W.A. (1983), *Världens ekonomi: utvecklingen av den ekonomiska världsordningen*, Liber förlag, Malmö.
- Lindberg, O. (1950), *En metod för att bestämma den svenska pappersindustrins transportkostnadsläge*, (Meddelanden från Uppsala Universitets Geografiska Institution N:o 68), Uppsala.
- Lindberg, O. (1951), *Näringsgeografiska studier över den svenska pappersindustrins lokalisering*, (Geographica 23), Uppsala.
- Lundgren, N-G. (1984), *Skog för export. Skogsarbete, teknik och försörjning i Lule äldal 1870-1970*, (Umeå Studies in Economic History 6), Umeå.
- Lundh, C. (2002), *Spelets regler: institutioner och lönebildning på den svenska arbetsmarknaden 1850-2000*, SNS förlag, Stockholm.
- Lövgren, E. & Gulbrandsen, O. (1964), ”Norrländska befolkningsprognoser”, i *Norrländska Framtidsperspektiv*, Sundsvallsbanken, Sundsvall.
- Lövgren, O.W. (1945), ”Socialiseringsfrågan och Norrbotten. Ett efterkrigsproblem”, i *Tiden* 1945:6: ss. 329-333.

- March, J.G. & Olsen, J.P. (1989), *Rediscovering institutions. The Organizational Basis of Politics*, Free Press, New York.
- Marklund, E. (1963), *Övre Norrland i litteraturen: en bibliografi över Norrbottens och Västerbottens län*, (Skrifter utgivna av vetenskapliga biblioteket i Umeå 6), Umeå.
- Matti, B. (1967), "Kommunismen i Norrbotten. En politisk studie", (Opublicerad licentiatuppsats, Statsvetenskapliga Institutionen, Uppsala Universitet), Uppsala.
- Murphy, K.M., Shleifer, A. & Vishny, R.W. (1989), "Industrialization and the Big Push", *Journal of Political Economy*, vol. 97, no. 5: ss. 1003-1026.
- Myrdal, G. (1957), *Rika och fattiga länder* (Eng. titel *Economic Theory and Underdeveloped Regions*), Tidens förlag, Stockholm.
- Nelson, R. & Winter, S. (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nilsson, M. (1970), *Sveket mot Norrland: en pamflett*, (Verdandi-debatt 43), Uppsala.
- North, D.C. (1955), "Location Theory and Regional Economic Growth", *The Journal of Political Economy*, Vol. 63, No. 3: ss. 243-258.
- North, D.C. (1966), *The Economic Growth of the United States 1790-1860*, Norton, New York.
- North, D.C. (1993), *Institutionerna, tillväxten och välståndet*, SNS förlag, Stockholm.
- Nyström, M. (2003), "Västerbottens meste politiker", *Västerbotten* 2003:1: ss. 135-141.
- Näslund, M. & Persson, S. (1972), *Regionalpolitik. Igår, Idag, imorgon*, Norstedts, Stockholm.
- Oredsson, S. (1969), *Järnvägarna och det allmänna: svensk järnvägspolitik fram till 1890*, (Bibliotheca historica Lundensis 24), Lund.
- Pettersson, T. (1999), *Att kompensera för avstånd? Transportstödet 1970-1995 – ideologi, ekonomi och stigberoende*, (Umeå Studies in Economic History Nr 23), Umeå.
- Ruist, E. & Svennilson, I. (1948), *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden*, IUI, Stockholm.
- Rostow, W. (1960), *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Svennilson, I. (1946), *Några grunddrag i Norrlands arbetskraftsbalans*, IUI, Stockholm.
- Söderlind, Å. (1963), *Frågetecknen i norr*, Sveriges Radio, Stockholm.

- Sörlin, S. (1988), *Framtidslandet: debatten om Norrland och naturresurserna*, (Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar, 33), Stockholm.
- Törnqvist, G. (1963), *Studier i industrilokalisering*, (Meddelanden från Geografiska institutionen vid Stockholms universitet 132), Stockholm. Även publicerad i SOU 1963:49.
- Wallander, J. (1948), *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarävsdalen*, IUI, Stockholm.
- Wallander, J. (1964), "Norrlandsproblemet – myt och verklighet", i *Norrländska Framtidsperspektiv*, Sundsvallsbanken, Sundsvall.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System*, första delen, Academic Press, New York.
- Weber, A. (1929), *Theory of the location of industries*, University of Chicago Press, Chicago.
- Westberg, K. (2007), "Den Dahméniska ansatsens aktualitet", i Karlson, N., Storm, P., Johansson, D. & Mölleryd, B. (red), *Erik Dahmén och det industriella företaget*, Ratio, Stockholm.
- Westin, L. & Olsson Spjut, F. (2009), "Forskningen i Norrland om Norrlands ekonomi. Några synpunkter", i *Thule 2009*, Skytteanska Samfundet, Umeå.
- Westin, L. (2010,a), "How the Regional Policy Discourse in Northern Sweden Was Trapped by the Staple Economy", (Paper presenterat vid ERSAs konferensen i Jönköping 19-23 augusti 2010).
- Westin, L. (2010,b), "Norrland förlorar attraktivitet", *Västerbottens-Kuriren* 2010-02-27.
- Wik, H. (1941), *Norrlands export 1871-1937*, (Skrifter från Uppsala Universitets Geografiska Institution Nr 11), Uppsala.
- Wik, H. (1950), *Norra Sveriges sågverksindustri från 1800-talets mitt fram till 1937*, (Geographica 21), Uppsala.
- William-Olsson, W. (1942), "Norrlands befolkning", i Industriens Utredningsinstitut (1942,a), *Norrland. Natur, befolkning och näringar*, IUI, Stockholm.
- Åkerman, J. (1941), "De svenska länens ekonomiska utveckling under efterkrigsperioden", i *Ekonomisk tidskrift* 1941:1, ss. 29-67.

CERUM Reports

De flesta av dessa finns tillgängliga från:

<http://www.cerum.umu.se/forskning/publikationer/>

1. Lars-Olof Persson, Erik Sondell (1990) *Från Lantbruksföretag till lantushåll*
2. Folke Carlsson, Mats Johansson, Lars-Olof Persson, Björn Tegsjö (1993, på engelska) *Creating Labourmarket Areas and Employment Zones. New Regional Divisions in Sweden Based on Commuting Statistics*
3. Ulf Wiberg (ed.) (1994, på engelska) *Marginal Areas in Developed Countries*
4. Erik Bergkvist, Lars Westin (1994) *Värderas godstransporter rätt vid järnvägsinvesteringar? En granskning av Banverkets investeringsmodell*
5. Lars Westin (1995) *En modell för integrerad analys av regional struktur och transportflöden*
6. Erik Bergkvist, Lars Westin (1997, på engelska) *Estimation of Gravity Models by OLS Estimation, NLS Estimation, Poisson, and Neural Network Specifications*
7. Svenerik Sahlin, Aurora Pelli (2000) *Euroreg, förstudie*
8. Peter Hall (2001, på engelska) *Urban Development and Research Needs in Europe*
9. Steffen Ahl (2001, på tyska) *Schwedenhäppchen*
10. Roberta Capello (2001, på engelska) *Urban Growth in Italy: Economic Determinants and Socio-Environmental Consequences*
11. Robert Sörensson (2003) *Effektstudie av gruvetableringar i Lycksele och Storumans arbetsmarknadsregioner*
12. Mats-Olov Olsson och Lars Westin (2004) *Risks and Nuclear Waste: Nuclear Problems, Risk Perceptions of, and Societal Responses to, Nuclear Waste in the Barents Region Sammanfattning av projektets resultat*
13. Lars Westin (2005) *Marknaden för studentbostäder i universitets- och högskolor*
14. Jouko Säisä, Lars Westin, Peder Axensten, Agnes von Koch, Susanne Sjöberg (2005) *Trafikantmerkostnader vid vägåtgärder en samhällsekonomisk analys*
15. Ove Grape, Sofia Lundberg och Anna Nordström (2005) *Kompetenspoolen, ett alternativ till att bryta långtidsarbetslöshet*
16. Anna Nordström och Susanne Sjöberg (2006) *Utvärdering av Urkund, ett verktyg för plagiatkontroll*
17. Anna Nordström (2006) *Utvärdering av GenuineText, ett verktyg för plagiatkontroll*
18. Olof Stjernström (2007) *Hållbar utveckling och restriktiv markanvändning i Västerbotten*
19. Hanna Sundén (2010) *Ekologiska fotavtryck i norra Sverige: Metoddiskussion och beräkningar för fyra län*
20. Fredrik Olsson Spjut (2010) *Beräkning av historisk BRP Beräkning av bruttoregionprodukter 1968-1992: beräkningsmetod och data*
21. Fredrik Olsson Spjut (2010) *BRP i Norr – utveckling och trender Bruttoregionproduktens utveckling i Norrlandslänet 1968-2007*
22. Richard Ström (2010) *Att etablera alternativkultur - En rapport om det annorlunda Umeå*
23. Johanna Edlund och Marcus Holmström (2010) *Det kommunalekonomiska utjämningsystemet – Effekter för Västerbotten, Norrland och Sveriges funktionella arbetsmarknader*
24. Anna Jonsson och Lisa Svendsberget (2010) *Investeringsläget i Norrland - Industrins investeringar i Norrland, åren 1997-2007*
25. Martin Eriksson (2010) *Synen på befolkning och försörjning i Norrland 1940-1970 - En översikt av forskning och samhällsdebatt.*

Centrum för regionalvetenskap vid Umeå universitet, CERUM har till uppgift att initiera och genomföra forskning om regional utveckling, bedriva flervetenskapliga forskningsprojekt samt sprida forskningens resultat till skilda samhällsorganisationer. Forskningsprojekten sker i interaktion med de många vetenskapliga discipliner som berör det regionalvetenskapliga forskningsfältet.

CERUM

Centrum för regionalvetenskap

901 87 Umeå

Tel. 090-786 56 99 Fax: 090-7865121

E-post: regional.science@cerum.umu.se

www.cerum.umu.se